

Sayı : 9

Sene : 1978

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1978

EMİRCİ SULTAN VE ZAVİYESİ

XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu (Bozok)'da
bir Babâî şeyhi: Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed

Ahmet Yaşar Ocak

İçindekiler

Önsöz	130-131
Giriş: XIII. yüzyılda Anadolu'da tasavvuf hayatına genel bakış	132-135
Birinci kısım: Emirci Sultan'ın hayatı	136-161
I — Emirci Sultan'ın menkabevi hayatı ve şahsiyeti	136-145
A) Menkabeleri	
B) Menkabelerinin tahlili	
II — Emirci Sultan'ın tarihî hayatı ve şahsiyeti	146-161
A) Kimliği	
B) Tasavvufî şahsiyeti	
C) Emirci Sultan ve Babâî ayaklanması	
D) Emirci Sultan'ın müridleri	
İkinci kısım: Emirci Sultan zaviyesi (Osmanpaşa Tekkesi)	162-178
I — Zaviyenin tarihçesi	162-175
A) Zaviyenin kuruluşu ve bölgenin iskânı	
B) Emirci Sultan'ın sülâlesi	
C) Zaviyenin vakıfları	
II — Zaviyenin dinî hüviyeti	175-178
Sonuç	179-180
Ekler I-VI, Klişe, fotoğraf, plan ve haritalar	181-206
Seçilmiş bibliyografya	207-208

ÖNSÖZ

Bu küçük araştırma, 1972 yılında Yozgat yakınlarında Osmanpaşa Tekkesi adıyla bilinen köye yapılan tesadüfi bir yolculuğun sonucu olarak meydana gelmiştir. Adı geçen köyde bulunan ve yüzyıllardır çevre halkı tarafından büyük bir hürmetle yadedilen şahsiyete ait türbenin ziyareti sırasında, mezar kitabesinin eskiliği dikkati çekmiştir. Zamanla aşınmış olup oldukça süslü bir Selçuklu neshi ile yazılmış bulunan kitabenin okunmasına çalışılmış, sonunda mezar sahibi olan şeyhin 637/1240 ta vefat ettiği ve asıl adının şimdiye kadar bilindiği gibi Osman Paşa değil Şeref'ud-Din İsmail olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine yerinde yapılan soruşturmada, eskiden mevcut olduğu bilinen zaviye ile ilgili bazı vesikaların bulunduğu öğrenilmiştir. Şeyhin sülâlesine mensup olup türbenin ziyareti ve bakımı ile meşgul olan ailenin muhafazası altında bulunan vesikalar kısa bir süre içinde elden geçirilmekle beraber hayli ilgi çekici oldukları görülmüştür. Sonunda, yakından incelenmek üzere, söz konusu vesikaların bir yıl süre ile emanet olarak alınması mümkün olmuştur.

Yaklaşık olarak ikiyüz adet dolaylarında bulunan bu irili ufaklı belgelerin arasında, en eskisi XIV. yüzyıla ait olmak üzere, Cumhuriyet dönemine kadar, adı geçen şeyh ve zaviye ile ilgili, çeşitli konularda, dini ve laik mahiyette evrak mevcuttur.

Burada ilk kısımda, hem zaviyede hem de İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan belgelere dayanılarak, Emirci Sultan'ın hayatı ve kişiliği, tasavvufi kimliği incelenmeğe gayret edilmiş, ikinci kısımda ise elde bulunan imkân nisbetinde zaviyenin tarihçesi aydınlatılmağa çalışılmıştır. Ayrıca, çoğu son devirlere (XIX-XX. yüzyıllar) ait olup önemsiz ve lüzumsuz bir kısım teferruattan bahsedenler hariç, diğer belgeler ayrı bir kısım halinde sona eklenmiş, bu suretle araştırmacıların nazarına sunularak değişik açılardan incelenmelerini sağlamak amacı güdülmüştür.

Bütün eksiklikleri ve hatalarına rağmen bu küçük araştırma Türkiye din tarihi araştırmalarına ufak bir katkıda bulunabilirse gerçekten maksadına ulaşmış sayılacaktır.

Burada, söz konusu belgelerin incelenmesine izin veren Emirci Sultan ailesine, şıfahi menkabeleri ve diğer çeşitli rivayetleri toplayıp türbe ile ilgili fotoğrafları temin eden sayın Yılmaz Göksoy'a ve aydınlatıcı fikir ve tavsiyeleriyle yol gösteren Prof. Dr. Nejat Göyünç'e, ve nihayet yerinde yapılan araştırmalarda çeşitli bakımlardan yardımlarını esirgemeyen şahıslara içten teşekkür etmek yerinde olacaktır.

G İ R İ Ő

XIII. YÜZYILDA ANADOLU'DA TASAVVUF HAYATINA
GENEL BAKIŞ :

XIII. yüzyılın, Anadolu Türk tarihinde hemen her bakımdan olduğu gibi, dinî bakımdan, özellikle tasavvuf tarihi bakımından büyük bir önemi vardır. Çünkü Anadolu'nun bugün sahip olduğu dinî çehrenin temeli, bu yüzyılda teşekküle başlamış, gitgide gelişerek XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Türkiye tarihinde en belli dinî-tasavvufî akımlar, olaylar ve dalgalanmalar XIII. yüzyılda vuku bulmuştur. Daha sonraki devirlerde bile etkisini hâlâ saklayacak olan ve halk tasavvufunu geniş bir şekilde etkileyen meşhur «Baba Resulullah» ayaklanması (1240), bu yüzyılda meydana gelmiştir. Ayrıca Türkiye'de din ve tasavvufa ait ilk yazılı edebî mahsullerin hemen hepsi de yine bu yüzyılda kaleme alınmıştır.

Anadolu'nun türkleşme ve islâmlaşmasında en önemli rolü oynayan sayısız türk göçlerine paralel olarak değişik tasavvuf akımlarına mensup şeyh ve dervişlerin gelip çeşitli şehir ve kasabalarda, köylerde ve göçebe türkmen çevrelerinde yerleştikleri ve yoğun bir islâmî propagandaya koyuldukları eskiden beri bilinmektedir. Türkiye din ve tasavvuf tarihinde asıl önemli sonuçlar meydana getiren derviş göçleri, özellikle Cengiz istilâsından sonra (1218-1220) vuku bulanlardır. Bu istila bir çok tasavvuf akımlarının İranî veya Türk menşeli temsilcileri aracılığıyla Anadolu topraklarına yerleşmesine ve yeni bir takım akımların çıkmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu bu akımların, iki ana gurup altında toplandığı görülür:

I — Menşeyini genellikle Horasan Melâmetiyesi'nden alıp gelişerek daha Moğol istilâsından önce Mâverâünnehr, Hârezm, Horasan, Irak ve Suriye'de mevcut olup istilâdan sonra Anadolu'ya girmiş bulunan aristokrat tasavvuf akımları.

II — Yine aynı menşe'den de etkilenmekle beraber, Orta Asya Türk Şamanizmi, Budizm ve Hinduizm etkilerini taşıyan, teşkilâtli veya

dağınık ve özellikle göçebe çevrelerde tutunmuş batını tasavvuf akımları. Şüphesiz bu ikinci gurubun en belli başlıları, meşhur Türk sufisi Ahmet Yesevî'nin (1167) kurduğu ve Mâverâünnehr'deki türkler arasında çok tutulan «Yesevilik»¹ ile, en büyük temsilcisi Cemal'üd-Din-i Sâvî (1232-3) den sonra bütün Orta-Doğu'ya yayılan «Kalenderilik»² nihayet bu ikisinin tesirleriyle ortaya çıkan bir türk tarikatı olan «Haydarilik»³ tarikatleridir. Bunlardan başka listeye, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da iyice görülen «Kâzerûnîlik»⁴ ve «Rifâilîlik»⁵ tarikatlerini de eklemek gerekir.

İşte söz konusu yüzyılda Türkiye toprağında dikkati çeken tasavvuf akımları bunlardı. Mahiyet itibarıyla birbirinden farklı olan bu akımların faaliyet alanlarının da farklı olduğu görülmektedir. Özellikle aydın ve yüksek tabakaya, yani İran kültürünün fazlaca etkisinde kalmış bulunan aristokrat zümreye hitap eden mutasavvıflar, haliyle büyük şehirleri, önemli kültür merkezlerini tercih ediyorlardı. Bunlar arasında en esash olarak şu tasavvufi mektepleri ve onların temsilcilerini görmek mümkündür:

I — *Vahdet-i Vücut Mektebi (Panteizm)*: Endülüs menşeli meşhur mutasavvıf Muhyî'd-Din b. el-Arabî (1240) tarafından Anadolu'ya sokulmuş ve Konya'da onun evlâtlığı Sadr'ud-Din-i Konevî (1271) aracılığıyla ülkede yayılmıştır. XIII. yüzyılda bu mektebin en önemli temsilcilerinin hemen hepsi de Sadr'ud-Din Konevî'nin öğrencileridir. Bunlar arasında Fahr'ud-Din-i Irakî (1289), Sa'd'ud-Din-i Fergânî (1279) ve Afif'ud-Din-i Tilemsânî (1291) sayılabilir.

II — *Sühreverdîlik Mektebi*: Meşhur Bağdadlı sufi Şihab'ud-Din Abu Hafs Ömer es-Sühreverdî (1234) nin tasavvuf sistemine bağlı olanlar-

1 Bu konuda hâlâ tek eser, Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Diyanet İşl. Başk. yay., 2. bs., Ankara 1966) adlı kitabıdır. Ayrıca yazar, çeşitli ilmi dergilerdeki bazı makalelerinde de zaman zaman Yesevilik'e dair bilgi vermiştir.

2 Kalenderilik hakkında yine Köprülü'nün «Anadolu'da İslâmiyet» (Edebiyat Fak. Mec., sene 2. sayı 4-6) adlı makalesi ile A. Gölpınarlı'nın çeşitli eserlerinde bilgi vardır. Ayrıca toplu ve kısa bilgi için bk. Cl. Huart F. Babinger, *İslam Ansiklopedisi*, «Kalender» maddesi

3 Kutb'ud-Din Haydar (1217) adlı bir türk şeyhin kurduğu bu tarikat hakkında Köprülü'nün adı geçen makalesinde bilgi vardır.

4 Bk. F. Köprülü, «Ebu İshak Kâzerûni ve İshaki dervişleri», *Bellekten*, XXXIII (1969), s. 225-232.

5 Bk. D. S. Margoliouth, *İslam Ansik.* «Ahmed Rifai» maddesi.

dan büyük mutasavvıf Evhad'ud-Din-i Kirmanî (1237) ve müridlerinin temsil ettikleri mekteptir.

III — *Kübretilik Mektebi*: Hârezm'li büyük şeyh Necm'ud-Din Kübrâ (1220) nın tarikatine mensup olanların Anadolu'da temsil ettikleri tasavvuf akımı olup bunların hemen hepsi de Moğol istilâsından kaçarak ülkeye gelmişlerdir. XIII. yüzyılda bu mektebin en kudretli temsilcilerinden olarak Necm'ud-Din Dâye veya Râzi (1256) ile Mevlânâ'nın babası Sultan'ul-ulema Bahâ'ud-din Veled (1231) ve onun halifesi Seyyid Burhan'ud-Din Muhakkik-i Tirmizi (1241) anılabilir.

IV — *Mevlânâ'nın syncretiste mektebi*: Babası vasıtasıyla Kübretilik, Şems-i Tebrizî aracılığıyla Melâmetilik ve nihayet Muhy'id-Din b. el-Arabî'nin Vahdet-i Vücut sistemlerinden beslenen Mevlânâ Celâl'ud-Din-i Rûmî (1273), Konya'da kendi tasavvuf mektebini kurmak suretiyle, ölümünden sonra mükemmel bir teşkilâtli tarikat haline gelecek olan ve yüzyıllarca Anadolu'da büyük bir nüfuza sahip olan Mevlevilik'in temelini atmıştır.

Bütün bu sayılan tasavvuf mekteplerinden özellikle Vahdet-i Vücut adıyla bilineni sadece kendi içinde değil, kendi dışında ve kendinden sonraki hemen bütün tarikat sistemlerinde söz sahibi olmuş, Mevlevilik hariç ötekiler nisbeten geri planda kalmışlardır.

Böylece XIII. yüzyılda Anadolu'da yüksek sınıflar arasında faaliyet gösteren tasavvuf akımların kısaca gözden geçirdikten sonra, asıl halk tabakaları arasında, özellikle köylerde ve göçebe çevrelerde İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte gelişen halk tasavvufu akımlarına geçilebilir: Bu yüzyılda, İslamiyet'in derinden nüfuz edemediği göçebe Türkmen çevrelerinde çoğunluğun Yesevilik, Kalenderilik ve nihayet Haydarilik mensuplarında olduğu görülür. «Baba», «Ata» ve «Dede» unvanları altında, daha ziyade eski şamanlar kimliğinde halka müslümanlığı öğreten bu mütevazi dervişler özellikle Türkmen aşiretleriyle haşır neşir oluyorlardı. Çünkü bunlar fazla okumuş ve dinin yüksek ilâhiyat meseleleriyle uğraşan kimseler değillerdi, ama inançlarında samimi ve sadık idiler. Büyük bir kısmı, içlerinde yaşadıkları türkmen oymaklarında oldukça önemli içtimai bir mevkie sahiptiler. Bunlar Orta Anadolu'da ve sınır bölgelerinde, ıssız alanlara yerleşerek bir takım zaviyeler kuruyorlar, civardaki gayri müslim halkı müslümanlığı kabule teşvik ediyorlardı⁶. Kısa zamanda, kurdukları zaviyelerin et-

6 Bk. Ö. Lutfi Barkan, «Kolonizatör Türk Dervişleri», Vakıflar Dergisi I, (1944), s. 279-304.

rafında yeni yerleşme merkezleri meydana getirmek suretiyle boş arazileri iskân etmiş oluyorlardı. Bu baba, ata veya dedeler devirlerinin hükümetinden de çok destek görüyorlardı. Kendilerinden vergi alınmıyor ve yerleştikleri arazilerin mülkiyeti onlara bağlanıyordu⁷.

Bu babaların 1240 yılında vukua getirdikleri muazzam bir içtimalı patlama olan Babai ayaklanması, o devir Türkiyesinde siyasi ve dini bir takım önemli sonuçlar doğurmuştur ki, siyasi yönden en önemlisi ülkenin Moğollar tarafından işgali, dini bakımdan ise daha bir çoklarının yanında, Bektaşilik diye anılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllarca büyük bir nüfuz sahibi olmuş bir tarikatın, daha doğru bir deyimle bir sekin teşekkülüne sebebiyet vermiş olmasıdır. İşte söz konusu bu babalardan birisi de burada araştırma konusu edilecek olan Emirci Sultan'dır.

⁷ Aynı yerde.

BİRİNCİ KISIM

EMİRCİ SULTAN'IN HAYATI

I — Emirci Sultan'ın Menkabevi Hayatı ve Şahsiyeti :

A) Menkabeleri :

Emirci Sultan veya en meşhur menkabesine göre Emir-i Çin Osman adıyla anılan bu yesevi-babai şeyhi hemen hiç tanınmamış olup modern araştırmacıların ilgisini çekmemiştir. Sadece Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar* adındaki ünlü eserinde Ahmet Yesevi'nin halifelerinden bahsederken: «Evliya Çelebi'nin zikrettiği Ahmet Yesevi halifelerinden başka tarihçi Âli de Sultan Orhan devri şeyhleri arasında yine Ahmet Yesevi halifelerinden H. 600/1203-1204 tarihlerinden sonra Rum'a gelen ve Bozok Sancağı civarında (Osman Baba Tekkesi) adıyla meşhur bir tekke yaptıran Emir Çin Osman isminde birini daha zikrediyor» demek suretiyle ilk defa Emirci Sultan'dan söz etmiş ve Evliya Çelebi ile Âli'ye dayanarak hakkında kısaca bilgi verip Âli'deki menkabenin de bir özetini yapmıştır⁸. Köprülü, Emir-i Çin Osman'ın Bektaşî ananesine dahil bulunmadığını söylemekte ve garp türkleri, yani Anadolu türkleri arasında daha bazı şeyh ve dervişlerin Ahmet Yesevi'ye mensup oldukları hakkında eskiden beri menkabelerin bulunduğu dikkati çekmektedir⁹.

Burada Emirci Sultan'la ilgili olarak anılacak olan ilk menkabe Âli'den çok daha önce, *Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnamesi*'nde yer almaktadır¹⁰. *Vilâyetname*'ye göre, «Emircem Sultan», Karaöyük (şim-

8 İlk Mutasavvıflar, s. 38-39 ve dip not 48.

9 Aynı yerde.

10 Vilâyetname (Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli), nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, ss. 77-78. Buradaki menkabe şöyle başlıyor: «Rivayettir, Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli (k.s.) hazretlerinin Emircem Sultan ile geçen rumuzların beyan ider...».

diki Hacı Bektaş) ün kuzey taraflarında, Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu köye yerleşmesinden sonra, gelip mekân tutmuştur. Emircem Sultan burada büyük bir de tekke yapmıştı. Hacı Bektaş-ı Veli'nin, kendisine karşı çok büyük bir alâka ve sevgisi vardı. Hatta bir gün Emircem Sultan'ın huzurunda rüzgârın açtığı zarar ve ziyandan söz açılmış, o da «güneyde Hacı Bektaş gibi ulu bir zat olduktan sonra tasa etmeye gerek olmadığını» söylemişti. Aynı şekilde bir gün Hacı Bektaş'ın yanında sıcaktan şikayet etmişler, o da «kuzeyde Emircem Sultan gibi bir kişi bulduktan sonra üzüntüye yer vermemek gerektiğini» bildirmişti. Günlerden bir gün birisi, Emircem Sultan'ın zaviyesine kurban etmek üzere bir öküz getirir, fakat şeyh bunu kabul etmez. O da öküzü alıp Hacı Bektaş-ı Veli'nin zaviyesine götürür. Onun kabul etmesi üzerine, öküzü getiren zat, «Emircem Sultan kabul etmedi, siz ettiniz» deyince şeyh, «Emircemiz server bir şahindir ki değme nesneye konmaz» cevabını verir. Bunun üzerine o kişi tekrar Emircem'in zaviyesine döner ve kendisinin kabul etmediği kurbanı Hacı Bektaş'ın kabul ettiğini bildirir. Buna Emircem'in verdiği cevap ta şudur: «Hünkâr bir deryadır ki değme nesne bulandırmaz, o deryada kaybolur».

Vilâyetname'den hemen hemen üç asır sonra tarihçi Gelibolu'lu Mustafa Âlî (1599) *Künhü'l-Ahbar* adlı meşhur eserinde, Emirci Sultanın hayat hikayesini de ihtiva eden bir menkabe nakleder¹¹. Âlî bu menkabeyi, 1005/1596-97 tarihinde Kayseri sancak beyi (mirliya)iken, o sıralarda tekkenin şeyhi olan Umdet'ül-Mâçin adındaki şahıstan dinlemiştir. Bu şeyhin anlattığına göre Emir-i Çin Osman¹² (Emirci Sultan) Ahmet Yesevi'nin halifelerindendir. Yemen padişahının Mededet (مددت) adındaki kızı tedavisi mümkün olmayan bir hastahğa yakalanır. Zamanın en kuvvetli hekimleri kızı tedaviden âciz kahrlar. Nihayet Veysel Kareni'nin ocağına götürerek kızı tedavi ettiği takdirde kendisine cariyeye olarak vermeyi teklif ederler. Veysel Kareni kıza bir isim-i âzam duası öğreterek bu sayede kısa zamanda onu tedavi eder. Fakat Yemen pâdişahı kızından ayrılmaya pek razı olmaz; nitekim kız da babasını bırakmaz istemez. Sonunda hile yoluna baş vurulur ve bir kıymetli taş vermek suretiyle padişah kızını alır götürür. Ne çare ki has-

11 Künhü'l-Ahbâr, İstanbul 1277, c. 5, s. 58-61.

12 Emirci Sultan Âlî'nin naklettiği bu menkabe «Emir-i Çin Osman» adıyla anılmaktadır. Ayrıca Evliya Çelebi de onun hakkında verdiği kısa bilgide onu «Emir-i Çin Osman» diye anmaktadır. (bk. Seyahatname, İstanbul 1314, c. 3, s. 237.).

talık yeniden gelir. Padişah ve kızın kocası kâfir olduklarından onu ism-i âzama devam etmekten ahkoyarlar. Çaresiz kalan hükümdâr tekrar Veysel Kareni'ye baş vurur. Kız iyileştiği takdirde gerçekten ona nezredeceklerini söylerler. Veysel Kareni, Hz. Muhammed'in hırkasından bir iki kıl kopararak kıza tütsü verir vermez kız derhâl iyileşir. Hatta müslümanlığı da kabul eder. Adım Selâme (ﷺ) koyup kendi gibi müslümanlığı henüz kabul eden ve Mir Ali adını alan Hitan hükümdarlarından birine nikâhlarlar. Bir müddet sonra Veysel Kareni kıza, yakında bir oğlu olacağını haber verir ve doğunca ilk dört halifeden Hz. Osman'ın adını koymasını tenbih eder.

Gerçekten bir zaman sonra kadın hamile kalır. Kocasını Mir Ali onu alıp Hâce Ahmet Yesevi'nin hanikahına götürür ve durumu anlatır. Şeyh kadına Veysel Kareni'nin mübarek nefesinin dokunduğunu, dolayısı ile doğacak çocuğun çok ünlü bir veli olacağını müjdelir. Kadın tam on yedi ay hamileliğini devam ettirir, zira şeyhin söylediğine göre eğer yedi ay fazla hamilelik devam ederse çocuk «Yediler» den olacaktır. Nitekim bir müddet sonra çocuk doğar; adı tenbih edildiği gibi Osman konur ve bir yaşına gelince Hâce Ahmet Yesevi'nin hanikahında onun hizmetine verilir. Çocuk burada şeyhin nezaretinde büyümeye devam eder.

Bir kış günü şeyhin canı taze üzüm ister ve yanında bulunan halifelerinden kendisine taze üzüm bulmalarını rica eder. Tam o esnada küçük Osman içeri girer ve elinde tuttuğu bir salkım taze üzümü Ahmet Yesevi'ye verir. Hayrette kalan halifeler çocuğa üzümü nerede bulduğunu sorarlarsa da şeyh bu sırrı kendilerinin bilmesi gerekmediğini söyler.

Günlerden bir gün hanikaha Çin diyarından bir tüccar gurubu gelip iner. Şeyhin huzuruna çıkıp memleketlerinde korkunç bir ejderhanın türediğini ve küçük büyük herkesi âciz bıraktığını arz ederek şeyh ten kendilerini bu belâdan kurtarmasını isterler. Ahmet Yesevi halifelerine dönerek «Hanginiz ejderi öldürmeye gider?» diye sorar. Hepsisi de «Emir sizindir» şeklinde cevap verirlerse de çekindikleri ve cesaret edemedikleri hallerinden belli olur. Bunun üzerine küçük Osman, şeyhten ejderi öldürmeğe kendisinin gitmesi için müsaade ister, o da «Uğurun açık olsun» diye dua ederek izin verir. Beline bir tahta kılıç kuşatır ve yolcu eder.

Kapıdan dışarı çıkan Osman, avluda Ahmet Yesevi'nin çift öküzlerini görür ve belindeki tahta kılıcı çekip öküzlerden birini orada ikiye

böler. Durumu görenler hemen şeyhe ihbar ederlerse de o, «Silâh kişinin kendini kesmeyince başkasını nasıl keser?» karşılığında bulunur.

Osman nihayet Çin diyarına varır ve ejderi bir nehir kenarında bulur; tahta kılıcını çekip bir hamlede yedi başından dört tanesini toprağa düşürür. Ağzından ateşler fişkirtan canavar bu acıyla kendini nehre atar, fakat boğulup ölür. Bu hizmeti böylece ifa eden Osman tekrar Hâce Ahmet Yesevi'nin yanına gelir ve elini öper; o da gazasını tebrik edip ejderi nasıl öldürdüğünü sorar. Osman olup bitenleri anlatır. Şeyh, ejderin dört kafasının kesilmesinin, dört halifenin icâzetine delâlet ettiğini söyleyerek Osman'a «Emir-i Çin» lâkabını verir ve icâzetini de teslim ederek dua ve senalarla onu Rum diyarına yollar ve kendisine halife yapmış olur.

Osman, yanında müridi İmad Sultan olduğu halde Rum'a gelir ve Keykâvus kalesi yakınlarında konaklar. Gece rüyasında şeyhi Ahmet Yesevi'yi görür. Şeyh, «Bu yakınlarda bir köy vardır, halkı gelip geçen misafir yolcuları öldürür. Onların irşadını sana vazife olarak verdim; o köy de bundan böyle senin karargâhın olsun» şeklinde talimat verir. Ertesi sabah kalkan Emir-i Çin Osman, derhal müridi İmad Sultan ile birlikte söz konusu köye varırlar ve misafir olurlar. Emir-i Çin ahaliye, kendilerini de öteki yolcular gibi öldürüp öldürmeyeceklerini sorar. Bunu işiten halk, «Nereden anladınız?» deyince şeyh «Öküzleriniz söyledi» cevabını verir. Şaşırان ahali öküzlerin nasıl konuştuklarını görmek istediklerini bildirirler. Emir-i Çin hemien bir adam yollayarak hayvanları getirtir ve köy halkının misafirleri öldürüp öldürmediklerini sorar. Öküzler Allah'ın kudretiyle lisana gelip «Evet, öldürüyorlar» cevabını verirler. Gördükleri manzaradan şaşkına dönen köy halkı ve Keykâvus kalesi sakinleri nihayet şeyhin kerametini anlayıp müslümanlığı kabul ederek âdetlerinden vaz geçerler. Sonunda Emir-i Çin Osman, «Keçikıran» adındaki bu köye yerleşir ve bir zaviye yaparak halkı irşada başlar. Zaviye «Osman Baba Tekkesi» adıyla meşhurdur¹³.

İşte Gelibolu'lu Âli'nin naklettiği ve diğer beктаşi vilayetnamelelerinde bulunmayan menkabe bundan ibarettir. Bundan başka Emirci Sultan'la ilgili üç menkabe daha vardır ki bunları da şöylece gözden geçirmek faydah olacaktır:

13 XVI. yüzyılda Âli'nin tesbit ettiği bu menkabe, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bugün de halk arasında hâlâ anlatılmaktadır.

Bu menkabelerden ilki, bu yüzyılın başlarında Bozok'a seyahati sırasında tekkeyi ziyaret eden Kastamonu müddei-i umumi muavini Yusuf Ziya tarafından, o zamanki şeyhlerin ağzından dinlenmiştir¹⁴. Şeyh Nuri ve Hacı Emin adındaki bu zatların anlatışına göre Emirci Sultan, aşağı yukarı 800 yıl evvel Melik Danişmend Gazi zamanında Horasan'dan Rum'a göç ederek sonradan Osman Paşa Tekkesi adıyla bilinen bu köyde yerleşmiş ve halkı irşada başlamıştır. O sıralarda Selçuklu vezirlerinden Osman Paşa adında bir zat Sivas'a vali tayin edilmiştir ve memuriyet yerine gitmektedir. Köyden geçerken, zaten önceden temiz ahlâkı ve kerametleri sebebiyle büyük bir şöhret sahibi olan şeyhi görmek ister ve zaviyesine iner. Burada şeyhin faziletine, bilgi ve kerametlerine kendi gözleriyle şahit olan Osman Paşa, bu mübarek kişinin yanında kalarak feyzinden ve sohbetlerinden istifade etmenin çok daha iyi olacağını düşünerek vazife yerine gitmekten vazgeçer. Nihayet bir istifa mektubu yazarak hükümdara gönderir ve böylece şeyhin müridi olur. Sonra zaviye civarında bulunan bir kaç köyü ve bir kısım araziye satın alarak buraya vakfeder; tekkenin adı da o günden sonra Osman Paşa Tekkesi olur.

İkinci menkabe ise bu yukardakini tamamlayıcı nitelikte görünüyor. Bu menkabeye göre, Sivas valisi Osman Paşa, ününü duyduğu Emirci Sultan'ı ziyarete karar verir. Köy halkı, Osman Paşa'nın askeriyle geldiğini, ne yapacaklarını, böyle kalabalık bir gurubu nasıl ağırlyacaklarını bilemezler. Paşa tekkenin yakınındaki Gelingüllü köyü civarına gelince şeyhe hazırlık yapması için haber gönderir. O da misafirleri ağırlamayı kabul eder. Köye giren Osman Paşa zaviyeye bir adam göndererek şeyhin hazır olup olmadığını sordurur. Emirce Sultan ise o sırada def çalmakla meşgulmüş; tenceredeki az bir yemekten ve bir çuval arpadan başka bir şey göremeyen adam kızar. Bunun üzerine şeyh, «Askerinizin aşına tenceredeki ,arpasına da köşedeki yeter, haydi gelinler» cevabını verir. Osman Paşa askeriyle zaviyeye iner; tenceredeki yemek askere dağıtılır bitmez, arpa atlara verilir tükenmez. Paşa ile beraber bu kerameti gören askerler şeyhe hayran kahrılar. O gece paşa rüyasında, valiliği bırakıp Emirce Sultan'a mürid olması teklifiyle karşılaşır. Rüyanın tesiriyle sabahleyin kalkan Osman Paşa,

14 Temâşa-yı Celâl-i Hudâ, Kastamonu 1314, s. 21-22.

Âleme baş olmak bir ulu kavga imiş
Bir veliye bend olmak her şeyden evlâ imiş

diyerek şeyhin müridi olur ve valilikten istifa eder. O günden sonra da tekkenin adı Osman Paşa Tekkesi olarak şöhret bulur¹⁵.

Son menkabe, tekkenin son mütevellisi olup 1973 yılında vefat eden ve Emirci Sultan sülâlesinin en yaşlı temsilcisi bulunan Adil Koçak'tan bizzat dinlenmiştir. Bu menkabeye göre Şeref'ud-Din İsmail yani Emirci Sultan, Veysel Kareni'nin Yemen Şahı adındaki oğlundan değildir. Çin'de 17 yıl emirlik yapmış olduğundan Emir-i Çin lâkabını almıştır. Çin Diyarındaki vazifesini tamamladıktan sonra Rum'da islâmiyeti yaymak ve Rum halkını ıslah etmekle görevlendirilip bu ülkeye gelmiştir. Bir müddet kaldıktan sonra geri dönmüş, Kербela'da Hz. Hüseyin ile birlikte onun düşmanlarına karşı savaşmıştır. Onun şehit düşmesi üzerine bu defa hanımını da alarak tekrar Rum'a gelmiş ve Osman Paşa Tekkesi köyünde yerleşerek bir daha geri dönmemiştir. Köyde kurduğu zaviyesinde halkı irşad etmekle meşgul olmuş, 120 yıl yaşadıktan sonra 87/706 tarihinde vefat etmiştir. Karısının adı Küçük Sekine'dir ki Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ekber'in kızı olup bu zat ablası Büyük Sekine'nin adım kendi kızına koymuştur. Emirci Sultan'ın bu kadından olma bir oğlu Ahmed-i Bican ismini taşımakta olup Çorum'daki Hıdırhık Sultan'dan başkası değildir. Bir gün şeyhin kerametlerini işiten Sivas valisi Osman Paşa onu ziyarete gelerek müridliğe kabulünü ricada bulunmuş, etraftaki bazı araziye satın alarak şeyhinin zaviyesine bağışlamıştır. Bu yüzden tekkenin ve köyün adı Osmanpaşa Tekkesi olarak bizzat Emirci Sultan tarafından verilmiştir. Osman Paşa'nın kendisi de Alaca (Çorum) ilçesinin Yenice adlı köyünde bulunmaktadır.

Yukarıya oldukça özetlenerek kaydedilen bu son menkabe ile Emirci Sultan hakkında mevcut olan yazılı ve sözlü menkabeler sona ermiş oluyor. Bütün bunlara dayanılarak şeyhin menkabevi hayatı toparlanacak olursa ana hatlarıyla kısaca şu tablo ortaya çıkar:

Emirci Sultan Veysel Kareni'nin nefes evlâdı olarak dünyaya gelmiş, Osman adını alarak Ahmet Yesevi'nin yanında yetişmiş, bir

15. Bu menkabe, Yozgat ilk öğretim müdürü Yılmaz Göksoy'un derlediği şifahi rivayetlerden ve Yozgat 1973 il yillığı (Ankara 1974 s. 100) na yazdığı kısımdan alınmıştır.

aralık Çin'e gidip gelmiş ve şeyhi tarafından Rum'da İslâmiyeti yaymakla görevlendirilmiştir. Hanımı vasıtasıyla Hz. Hüseyin'in sülalesine bağlanmaktadır. Yerleştiği köyde kurduğu zaviyesinde irşad hizmetiyle meşgul olmuş ve etraftaki gayri müslim ahaliyi müslümanlığa sokmuştur. Bu arada Hacı Bektaş-ı Veli ile de alâkası olmuş ve onun en yakın dostları arasına girmiştir. Günün birinde şeyhin şöhretini duyan Sivas valisi Osman Paşa vazifesini bırakarak kendisine mürid olmuş ve o günden sonra köy onun adıyla anılmaya başlamıştır.

B) Menkabelerinin Tahlihi :

İlk olarak nakledilen menkabe yukarda da belirtildiği gibi, *Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesi*'nden alınmıştır. Bu menkabenin en dikkati çeken yanı, Emirci Sultan'ın bektâşi ananelerine girebilmiş olmasıdır. Daha önemlisi, *Vilayetname*'de çoğu yerde görüldüğü üzere, Hacı Bektaş-ı Veli'den daha aşağı derecede ve ona bağlı olarak mütalaa edilen şeyhler gibi değil, bilakis Hacı Bektaş'ın çok sayıp sevdiği bir kişi niteliğinde gösterilmesidir. Bu menkabeye göre her iki şeyh de birbirlerine son derece saygı beslemekte ve çok yakın iki dost niteliğinde görünmektedirler. Kısaca, *Vilayetname*'deki bu menkabe Emirce Sultan'ın, zamanında epeyce tanınmış ve Bektaşî ananesine girecek kadar şöhret yapmış bir şeyh olduğunu isbat etmektedir.

Âlî'nin kaydettiği menkabeye gelince, bu, diğer Bektaşî menkabelerine çok benziyor. Nitekim kapsadığı unsurların hemen hiç biri orijinal değildir. Bu unsurlara veya motiflere diğer türk şeyh ve derviş menkabelerinde de rastlamak kolaydır. Bunlar şöylece gözden geçirilebilir :

a) Bu menkabede Emir-i Çin Osman, Veysel Karenî'nin nefes evladı olarak görünmekte ve doğumu bir takım olağan üstü haller içinde vuku bulmaktadır. *Vilayetname*'de de Hacı Bektaş'ın Kadıncık Anadan Habib adında bir nefes evladı dünyaya gelmiştir¹⁶. Hacı Bektaş'ın halifesi Hacım Sultan, çocuğu olmaya bir kadını, ona nefes etmek suretiyle çocuk sahibi kılar¹⁷. Yine bu esere göre Haydarilik'in kurucusu Kutb'ud-Din Haydar da Ahmet Yesevî'nin nefes evladıdır¹⁸.

16 *Vilayetname*, s. 64-65.

17 A. g. e., s. 85-86.

18 A. g. e., s. 9. Kutb'ud-Din Haydar'ın *Vilayetname*'de Ahmet Yesevî'nin nefes evladı olarak gösterilmesi aslında tarihi bir vak'aya işaret etmektedir ki o da Haydarilik'in Yesevilik'le olan alâkasıdır. Çünkü adı geçen tarikat, Yesevilik'ten etkilenerek meydana gelmiştir. (Bk. F. Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansik.*, «Abdal» maddesi.).

Hatta Aleviler arasında yaygın bir menkabeye göre bizzat Veyssel Kareni, Hz. Muhammed'in, bir cariyesinden olma nefes oğludur¹⁹. Bu cariyeye Yemen'e göç etmiş ve orada adı geçen meşhur şahsiyeti doğurmuştur.

b) Veyssel Kareni, Yemen padişahının kızına, doğacak çocuğa üçüncü halife Hz. Osman'ın adını koymasını öğütlemiştir. Benzer bir örnek olarak ilk Osmanlı hükümdarı Osman Gazi ile ilgili bir vak'ayı Oruç Bey Tarihi'nde görmek mümkündür: Rivayete göre Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi, gördüğü bir rüyayı tabir ettirmek için meşhur Şeyh Edebalı'nın yanına gelir. Rüyayı dinleyen şeyh, Ertuğrul Gazi'nin bir oğlu olacağı, adım Osman koymasını tavsiye eder²⁰. Böyle bir geleneğin benzerlerini başka menkabelerde görmek zor değildir.

c) Osman henüz çocukluğu sırasında Ahmet Yesevi'nin hanikasında yaşamakta iken, bir kış günü, şeyhin cam taze üzüm istemiş, halifelerinin hepsi de nasıl bulacaklarını düşünürken küçük Osman bir salkım taze üzümü şeyhe vermiştir. Aynı şekilde bir kış günü, Hacı Bektaş müridi Saru ile gezerken, ondan kuru bir ağaçtan taze elma toplamasını istemiş, Saru bu işin imkânsızlığını ileri sürünce, Hacı Bektaş'ın kendisi ağaca çıkarak kuru ağaçtan Saru'ya elma atmıştır²¹. Hacı Bektaş'ın asıl maksadı, tıpkı Ahmet Yesevi gibi müridlerini denemektir.

d) Hâce Ahmet Yesevi, Çin diyarındaki ejderhayı öldürmek üzere Osman'ı gönderirken, beline bir tahta kılıç kuşatıp yolcu eder. Osman dışarı çıkınca kılıcı ilk defa şeyhin öküzleri üzerinde dener ve birini ortadan ikiye biçer.

Özellikle tahta kılıç kuşatıp bir dervişi ejderha öldürmeye yollama motifi, evliya menkabelerinde en sık rastlanan unsurlardandır. Nitekim Ahmet Yesevi, Kutb'ud-Din Haydar'ı savaşa gönderirken beline bir tahta kılıç kuşatmıştır²². Aynı şekilde Hacı Bektaş-ı Veli de Sarı Saltık'ı ve Hacım Sultan'ı ejderha ile savaşmaya gönderirken herbirinin beline birer tahta kılıç kuşatıp yollamıştır²³. Hatta Hacım Sultan, şeyhin yanından çıkınca dışardaki merkebin üzerinde kılıcını denemiş-

19 Bu menkabe, Âşık Feyzullah Çınar'dan bizzat dinlenmiştir.

20 Tevârih-i Âl-i Osman, nşr. Franz Babinger, Hannover 1925, s. 85

21 Vilâyetname, s. 32-33.

22 A. g. e., s. 9.

23 A.g.e., s. 45, 83.

tir. Ayrıca Hacım Sultan Vilayetnamesi'ne göre, Hacı Bektaş'ın kendisi de Ahmet Yesevi tarafından tahta kılıç kuşatılmak suretiyle Rum'a gönderilmiştir²⁴.

Menkabelerdeki bu tahta kılıç motifinin hiç şüphesiz Şamanizm ile yakın bir ilgisi vardır. Şamanizm'de şamanın âyin yapmakta kullandığı eşyalar arasında bir de tahta kılıç bulunmakta, şaman bunu kötü ruhlarla savaşmak için kullanmaktadır²⁵. Bu itibarla, benzer daha bir çok motif gibi bunun da Şamanist inançlardan bu menkabelere intikal ettiğine şüphe yoktur²⁶.

e) Çin diyarının halkını kurtarmak üzere ejderle savaşmaya giden Osman, onu bir nehir kenarında bulup yedi başından dördünü keser, ve böylece onun ölümüne sebep olur. Bu ejderha öldürme ve halkı onun elinden kurtarma motifi sadece Anadolu Evliya menkabelerinde değil, Saint-Georges ve Saint-Spiridon gibi bazı Hıristiyan azizlerinin menkabelerinde de önemli bir yer tutar²⁷. Vilayetname'de ve Evliya Çelebi'de nakledilen menkabelerinde Sarı Saltık, Hacı Bektaş tarafından vazifeye gönderildiği Kaligra kalesinde, o bölgenin hükümdarının kızlarını yemek üzere olan bir ejderi öldürür ve kızları kurtararak hükümdarı da müslüman eder²⁸. Yine Hacı Bektaş-ı Veli tarafından Germiyan bölgesine halife olarak gönderilen Hacım Sultan, yanında müridi Burhan Abdal olduğu halde, Kütahya yakınlarında yol üstünde bir ejder öldürür²⁹. Bu tip ejderli menkabelere özellikle Bektaşî ananesinde rastlanır.

f) Nihayet son olarak, Emir-i Çin Osman'ın Rum'a geldiğinde, misafir olduğu köyün öküzlerini konuşurduğunu görülüyor. Yukarıda temas edilenler gibi bu da çok yaygın bir motiftir. Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Hakim Ata, müridleriyle Hârezm'e giderken yolda bazı

24 Das Vilajet-name des Hadschim Sultan, nşr. Rudolf Tschudi, Berlin 1914, s. 15-16.

25 Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1972., 2 bs., s. 80.

26 Bu konuda Fernand Grenard'ın Le Turkestan et Le Tibet (Paris 1898) adlı eserine bakılabilir. Ayrıca F. Köprülü'nün çeşitli makalelerinde de konuya yer yer temas edilmiştir.

27 Mesela bk. Dom Baudo, Les vies des saints, Paris 1945, c. 2, s. 353, 436.

28 Vilayetname, s. 46-47; Seyahatname, c. 2, s. 134-35. Kaligra Romanya'da bir kale olup Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre burada Sarı Saltık'a ait bir tekke vardı (S. 136-137.).

29 Vilayetname, s. 84-87.

kimselerin hücumuna uğrar. Hakim Ata, civardaki ağaçlara emreder, ağaçlar onları yakalar ve kötü niyetlerini konuşarak yüzlerine vururlar³⁰. Hacı Bektaş-ı Veli de kendisine iftira ederek kötülük yapmak isteyen Saru adındaki müridinin sahtekârlığını, taşları konuşTURARAK yüzüne vurur³¹.

Görülüyor ki Emirci Sultan'ın Âli tarafından nakledilen bu menkabinin her hangi bir özelliği yoktur. Ancak bu menkabe Emirci Sultan'ı bir yandan Veysel Kareni'ye, diğer yandan da Ahmet Yesevi'ye bağlamaktadır ki asıl önemli olan nokta da-ilerde görüleceği üzere budur.

Emirci Sultan etrafında teşekkül eden ve hemen hepsi de belki aynı menkabenin çeşitli kısımlarını veya biraz değişik şekillerini kapsayan diğer menkabelerin ortak tarafları, Emirci Sultan'ın yanında Osman Paşa adında bir Selçuklu devlet adamım söz konusu ederek onu şeyhin müridi olarak göstermeleridir. Bu menkabelerin hepsi de hiç olmazsa en azından XVII. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış görünüyorlar. Çünkü yukarda ilk zikredilen en eski menkabe, böyle bir kişinin varlığından katiiyen söz etmemektedir. Evliya Çelebi de bundan habersiz görünüyor³². Ancak son olarak anlatılan sözlü menkabe oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Emirci Sultan'ı-hiç şüphesiz apaçık bir anakronizm ile- Hz. Hüseyin zamanına götürüp onun torunu Sekine ile evlendirir ve Kербela savaşına iştirak ettirir³³. Aslında Hz. Hüseyin ile hiç bir ilgisi bulunmayan Emirci Sultan'ın, bu menkabe vasıtasıyla şiilikle ve dolayısıyla seyyidlikle münasebeti kastedilmektedir. Yani söz konusu menkabe aslında bu telakkinin bir ürünü gibi görünüyor. Ayrıca bu da şeyhi Veysel Kareni geleneğine sokmaktadır. Ancak burada şuna işaret etmek gerekir ki, Emirci Sultan'ın Veysel Kareni soyundan olarak kabul edilişi, Âli'den çok daha önce tekke ile ilgili resmi vesikalarda da görülmektedir³⁴.

30 İlk Mutasavvıflar, s. 90.

31 Vilayetname, s. 31-32.

32 Seyahatname, c. 3, s. 237.

33 Gerçekten Hz. Hüseyin'in bu isimde bir kız torunu vardır. (Bk. İbn Hallikân, Vefeyât'ul-Â'yân, nşr. M. M. Abdülhamid, Kahire 1965, c. 2, s. 254).

34 Mesela bk. İstanbul Başbakanlık Arşivi, 926/1520 tarihli tapu defteri, nr. 387, s. 470.

II — *Emirci Sultan'ın Tarihi Hayatı ve Şahsiyeti* :

A) Kimliği :

I. Adı meselesi :

Emirci Sultan, Anadolu Selçuklu hükümdarları Alâ'ud-Din Keykubad I ve Gıyâs'ud-Din Keyhusrev II devirlerinde (1220-1246) Bozok (O zamanki adıyla Dânişmendiye) mıntıkasında yaşamış olan bir şeyh, bir türkmen babasıdır. Bir yandan yazılı ve sözlü menkabeler, diğer yandan kendi zaviyesinde bugünkü torunları tarafından muhafaza edilen belgeler ve nihayet arşiv belgeleri onun hayatı, faaliyetleri ve tasavvufi kimliği hakkında çok karışık, hatta bazan çelişik ve bazan da müphem bilgiler ihtiva etmektedirler.

Kendi zaviyesindeki belgelerle arşiv belgeleri bu şeyhi «Emirci» veya «Emirce» şeklinde anmaktadırlar³⁵. Söz konusu belgelerin hiç birinde başka bir ada rast gelinmiyor. Ancak bugün Osmanpaşa Tekkesi diye anılan köyde bulunan türbesindeki mezar kitabesinde bu defa da «Emirci» veya «Emirce» kelimesi zikredilmeksizin şu aşağıdaki ibareye rastlamıyor:

(هذا) تاريخ وفات مرحوم شرف الدين اسماعيل بن محمد رحمه الله من شهر ذي الحجة سنة سبع وثلاثين وستمائة (Zilhicce 637, Haziran - Temmuz 1240)

Bu vefat kitabesinden şeyhin lakabının «Şeref'ud-Din», adının «İsmail», babasının adının ise «Muhammed» olduğu kesin bir surette meydana çıkmaktadır³⁶. Fakat bu lakap ve isim sadece bu mezar kitabesine münhasır kalmış, başka hiç bir yerde hemen hiç anılmamıştır. Ancak zaviyenin 1919 (1335 rûmî) tarihindeki şeyhi İsmail Hakkî Efendi'nin kopye ettiği bir silsilenamede, Şeref'ud-Din İsmail ile Emirci Sultan'ın aynı kişi olduğunu belirten ibare bir istisna olarak kalmaktadır³⁷.

35 Zaviye ile ilgili elde bulunan en eski belgeden Cumhuriyetin ilânına kadar bütün resmî belgelerde rastlanan isim sadece budur.

36 Devrin bütün devlet adamları, âlim ve din adamlarında olduğu gibi şeyhler ve dervişler arasında da bu çeşit lakapların yaygın bir surette kullanıldığı malumdur.

37 Bu silsilenamedeki ibare aynen şöyledir: «Yozgat Osmanpaşa Tekyesi karyesinde defin-i hâk-i irtunâk Cenab-ı Şeref'ud-Din İsmail nâm-ı diğer Emirce Sultan Veli...».

Kısaca, şeyhin bu lakap ve isimden ziyade, «Emirci Sultan» unvanı altında meşhur olduğu anlaşılıyor. Bu unvanla kendisinden ilk defa bahsetmekte olup elde bulunan en eski vesika, onun zaviyeye yaptığı vakıf araziye belirten bir vakfiyedir³⁸. Burada «Eş-Şeyh Emirci» ibaresi yer almaktadır. İkinci vesika, bu vakfiyeden iki yıl sonrasına ait bir icazetname olup bunda da «Hazret-i Emirci» şeklinde geçmektedir. «Sultan» unvanının ilâve edilmesine ise ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli vilayetnamesinde de rastlanıyor³⁹, ki bu eserin 1430 lara doğru kaleme alındığı malumdur.

«Emirci» veya «Emirce» kelimesi hakkında burada iki ihtimal düşünülebilir: Birincisi, bu unvanın bir tek kelime olmaktan daha çok, «Emre» ve «Ece» kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olabileceğidir. Nitekim gerek Yunus'un, gerekse onun şeyhi olan Baba Tapduk'un «kardeş» yahut «âşık» anlamına gelen bu lakap veya unvanı taşıdıkları herkesce bilinmektedir⁴⁰. «Ece» ise yine dervişler tarafından XIII-XV. yüzyıllarda çok kullanılan bir lakap olup «reis, ulu, ileri gelen» anlamını taşımaktadır⁴¹. Bu itibarla «Emirce» lakabı aslında «Emre ece» olduğu halde söyleniş çokluğu yüzünden zamanla «Emirci» yahut «Emirce» şekline girmiş olabilir. İkincisi, arapça «Emîr» lafzının, farsca küçültme edatı olan «çe» ile birleşmesinden meydana gelmiş olup «Küçük Emir» anlamında kullanılmış olabilir. Nitekim yukarıda söz konusu edilen 793/1390 tarihli vakfiyede Emirci Sultan'ın hem dedesinin hem de babasının «Emîr» lakabıyla anılmış olmaları bu ihtimali akla yakın gösteriyor. Bu ihtimal geçerli olduğu takdirde, aslında «Emirçe» olan bu kelimenin söylenişteki pratiklik sebebiyle «Emirci» haline geldiği de düşünülebilir.

Kısaca özetlenecek olursa, şeyhin taşıdığı bu ünvanın menşei ne

38 14 Recep 793 (17 Haziran 1390) tarihli vakfiye. Bu kıymetli vesikanın ne yazıkki başından bir kısmı kopmuştur. Belki bu kopuk kısım şeyhle ve zaviye ile ilgili daha bazı kıymetli bilgileri kapsıyordu.

39 Vilayetname, s. 77.

40 Tarama sözlüğü, Türk Dil Kurumu yay. Ankara 1967, c. 3, s. 1495; F. Köprülü İlk Mutasavvıflar'da bu «Emre» kelimesinin menşei hakkında oldukça geniş bilgi veriyor (s. 219, not I.). Ayrıca XIII. ve XIV. yüzyıllarda bu unvanı taşıyan dervişler gurubu hakkında bk. A. Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961, s. 85-89.

41 Tarama sözlüğü, c. 3, s. 1384. Ayrıca kelimenin etimolojisi için bk. Bedros Effendi Kerestedjiyan, Dictionnaire Etimologique de la langue turque, Londres 1912, s. 23.

olursa olsun, onun adı değil lakabı veya unvanı olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Zaten gerek Emirci Sultan'ın çağdaşı, gerekse ondan sonra yaşamış olan Geyikli Baba, Doğlu Baba vs.. gibi bir çok şeyh ve dervişin, isimlerinden çok bu gibi unvan ve lakaplarla meşhur oldukları, bugün çoğunun asıl adının unutulduğu bilinen hususlardandır. Hatta bu «Emirci» veya «Emircé» lakabım taşıyan sırf Şeref'ud-Din İsmail değildir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in ,hem oğlu hem halifesi Ulu-Ârif Çelebi (1320), İran'da Sultaniye şehrine gittiği zaman kendisini karşılayanlar arasında Hayran Emirci adında bir şeyhin bulunduğu görülüyor ki, bu zat Barak Baba tekkesinin şeyhi ve Barak Baba'nın halifesiydi⁴².

«Sultan» unvanına gelince; çoğunlukla Bektaşiler tarafından Bektaşî dervişleri ve -Emirci Sultan gibi- Bektaşî geleneğine sokulan derviş ve şeyhler hakkında kullanılan bu unvan, genellikle büyük sufilere verilmekteydi. Sufiler kendi şeyhlerini mâna âleminin sultam olarak kabul ettiklerinden, bu şeyhlerin bu unvan ile zikredilmeleri âdet haline gelmişti⁴³.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Şeyh Şeref'ud-Din İsmail'in «Emirci Sultan» lakap veya unvanıyla tanındığını bir defa daha ifade etmek gerekecektir. Ancak yukarıda menkabeler kısmında da görüldüğü gibi gerek Gelibolu'lu Mustafa Âlî, gerekse Evliya Çelebi, şeyhin adının Emir-i Çin Osman olduğunu zikrediyorlar ve Osman'ın Çin'e gidip ejder öldürdüğü için «Emir-i Çin» diye anıldığını bildiriyorlar⁴⁴. Öyle görünüyor ki bu lakab büyük bir ihtimal ile «Emirci» kelimesiyle «Emir-i Çin» arasındaki benzerlikten istifade edilerek Âlî'nin dinlediği menkabenin teşekkülü sırasında yakıştırılmıştır. Kaldı ki bu menkabenin XVI. yüzyıldan evvel meydana çıktığı söylenemez; çünkü daha önce teşekkül etmiş olsaydı Bektaşî ananesine, dolayısıyla *Vilâyetnâme*'ye girmemesine imkân olmazdı.

42 Ahmet Eflâkî, *Menâkıb'ul-Ârifin*, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959,

c. 2, s. 860: یاز ربانی حیران امیرچی که از خلفای شیخ براق بود

43 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. J. H. Kramers, *İslam An*, «Sultan» maddesi.

44 *Künhü'l-Ahbâr*, c. 5, s. 58: بونلر قطب الآفاق... خواجه احمد یسونیک خلفه اسنددر

بونلر خواجه احمد یسوی جدیدتک یدنجی: Evliya Çelebi, c. 3, s. 237: اسم شریفلری عثماندر .
خلینہ سیدر . چین دیارنده ... اژدر هفت سر قتل ایندیکندن امیر چین عثمان دیه نام آلمشدر .

Emirci Sultan'ın, mezar kitabesinin hiç bir şüpheye yer vermeyecek şekilde gösterdiği üzere, İsmail adını taşıdığı belli olduğuna göre, Âlî'nin menkabesindeki ve diğer sözlü menkabelerdeki Osman adı ikinci bir mesele ortaya çıkarmaktadır, ki o da bu adın nereden geldiği ve türbe ile olan ilişkisidir. Bu hususta akla iki ihtimal gelmektedir: Ya bu isim Emirce Sultan'ın pek tanınmamış ve az kullanılan bir ikinci adıdır; bu takdirde Âlî'ye menkabeyi anlatan o zamanki şeyhin mezar kitabesinde kayıtlı asıl adı bilmemezlikten gelmesi biraz mantık dışı olur. Ya da aynı türbe ile ilgili başka bir şeyhe ait olan bu«Osman» adının, zamanla asıl sahibine ait oluşu unutulmuş halkın zihninde Emirce Sultan'la aynı kimseymiş gibi yer almasıdır. Bunun sebebi, herhalde tekkenin ve köyün çok uzun bir zamandan beri bu Osman Paşa denen zatın adıyla anılmış olması ve tabiatıyla mezarda yatan zatın da bu ismi taşıması gerektiği düşüncesinin doğurduğu bir yanlışlık olsa gerektir. Sözlü menkabeler, Emirci Sultan'la Osman Paşa'yı ayırarak bu sonuncusunu şeyhe mürid yapıp tekkeye yerleştirmekle ikinci ihtimali kuvvetlendirmiş oluyorlar. Bu duruma göre, Emirci Sultan lakabıyla meşhür Şeref'ud-Din İsmail'in yanında ve onun çağdaşı Osman adlı bir başka şeyhin varlığı söz konusu olmaktadır. Nitekim belgeler böyle bir şeyhten söz etmektedirler:

Yukarda anılan 793/1390 tarihli vakfiyede Osman Paşa bütün kimliğiyle belirmektedir⁴⁵. Buradaki ibareden anlaşıldığına göre, zaviyenin mütevelliliğine ve nâzırlığına, Emirci Sultan'ın amcası Hızır Paşa'nın oğlu Osman Paşa tayin edilmiştir. Bu zat aynı zamanda Emirci Sultan'ın müridleri arasında bulunmaktadır⁴⁶. Hatta ibaredeki «Halef'ul-meşayih'il-kibar» terimine bakılırsa halifesi de olduğu söylenebilir. Nitekim 794/1392 tarihli icazetname, bu Osman Paşa'dan, Yol Mis-

45 و فوضت الى الشيخ الزاهد المتق المتدين خلف المشايخ الكبار والشيخ عثمان باشا بن الشيخ
«Mütevellilik المرجوم الشهيد خضر باشا ... جعلت التولية والنظر الى الشيخ لمشاراليه
ve nâzırlık, zâhid, müttekî ve mütedeyyin; büyük şeyhlerin halifesi, şehid Hızır Paşa oğlu Osman Paşa'ya verilmiştir.»

46 Ne yazık ki aynı vakfiye gibi başından eksik olan 794/1392 tarihli icazetname şu ibareler yer almaktadır: ثم محب يحضره ابن عمه اهل الكرم والرحمة شيخ عثمان
«Sonra onunla (Emirci Sultan), amcasının oğlu Şeyh Osman da sohbet etmiştir». Buradaki Şeyh Osman, Osman Paşa'dan başkası değildir.

kini lakabıyla şöhret kazanan Şeyh Şahin adh birisine intikal etmiştir⁴⁷.

Kısacası, sözlü menkabelerin, Emirci Sultan'ın fazilet ve kerametlerine hayran bırakarak vazifesini terkettirip ona mürid yaptıkları ve hatta tekke civarındaki bazı köyleri satın aldırıp vakfettirdikleri Selçuklu valisi Osman Paşa, gerçekte şeyhin amcasının oğlu ve müridi, vakıfların müteveli ve nâzırı Osman Paşa'dır. Ne var ki menkabelerin teşekkül edişi sırasında halk muhayyilesi, «Paşa» unvanına bakarak onu bir Selçuklu devlet adamı kimliğine sokmuştur. Kaldı ki, «Başa», «Beşe» gibi değişik şekillerde yazılıp okunan «Paşa» unvanı, XIII. yüzyılda askerî bir unvan olmak yerine özellikle Anadolu'da dervişlerin kullandığı bir unvandan başka bir şey değildir⁴⁸. Zaten aynı unvanı taşıyan ve aynı devirde yaşamış bulunan bir çok şeyh ve derviş bilinmektedir⁴⁹.

Şeyh Osman Paşa'mn, belki Emirci Sultan'ın ölümünden sonra tekkede bir takım değişiklikler yaptığı, vakıfları genişletip daha esaslı bir hale soktuğu düşünülebilir. Çünkü hem hakkında bir kısım menkabeler teşekkül etmesi, hem de tekkenin ve köyün yüzyıllardan beri Osman Paşa Tekkesi adıyla anılması, bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Nitekim XVI. yüzyıldan kalan bir vesikada köy, hem Emirci Sultan'ın hem de Osman Paşa'mn adıyla anılmaktadır⁵⁰. Buna karşılık, XVII. yüzyıldan itibaren bu köyden artık sadece Osmanpaşa Tekkesi Köyü olarak söz edilmektedir⁵¹. Ne olursa olsun, Osman Paşa'mn oldukça kuvvetli bir şahsiyet olarak tekkenin hayatında önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

47 Aynı icazetnamenin kenarı: انتقل هذه الاجازة الشريفة المباركة من الشيخ السالك قطب الاولياء والمرشدين شيخ شرفالدين عثمان باشا تقمدا لله تعالى بقفرانه الى الشيخ المعتمد بن المشرقين والمرشدين شيخ شاهين المشهور بيول مسكني «Bu mübarek ve şerefli icazetname, müşidlerin ve evliyanın kutbu Şeyh Şeref'ud-Din Osman Paşa'dan, müşidlerin ve mutekidlerin Şeyhi Yol Miskini diye meşhur Şeyh Şahin'e geçmiştir.».

48 Jean Deny, İslam Ansik., «Paşa» maddesi.

49 XIII. yüzyılda bu unvanı taşıyan en meşhur şeyhlerden olarak, mesela Baba İlyas-ı Horasanî'nin oğulları Ömer, Yahya, Halis ve Muhlis Paşa'ları ve bu sonuncunun oğlu olup Garipname adlı eseriyle tanınmış Âşık Paşa'yı zikretmek mümkündür.

50 Başbakanlık Arşivi, 387 nolu tapu defteri s. 470:

قرية سلطان اميرجى نام ديكر عثمان باشا

51 Mesela bk. Rebiulevvel 1082 (Ağustos 1671) tarihli bir hüccet:

قرية عثمان باشا تكيهسى

2. Ailesi:

Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed veya Emirci Sultan, görünüşe göre bir sufi ailesine mensuptur. Hem babası hem de dedesi, şeyh unvanım taşımaktadır. Nitekim Emirci Sultan ve ailesi hakkında bilgi veren yegane iki kaynak durumunda olan 793/1390 tarihli vakfiye ile 794/1392 tarihli icazetnamedeki ibarelerden., özellikle babasının büyük bir şeyh olduğu anlaşılıyor:

... الزاوية المنسوبة الى الشيخ الزبائى والعارف الصمدانى الشيخ اميرجى بن الشيخ السالك عمدة المشايخ الكبار عربشاه بن الشيخ السعيد الراجى الى رحمة الله تعالى وغفرانه الشيخ قارى⁵²

Vakfiyedeki bu kayıta, Emirci Sultan'ın babasının «Arabşah», mezar kitabesinde ise «Muhammed» olarak anılması, onun iki adı olduğunu gösteriyor. Fakat Arabşah bir isim olmaktan çok bir lakap intibamı uyandırıyor.

Yine aynı vakfiyeden, yapılan vakfın doğruluğuna şahitlik yapan Saadet Hatun'un, Emirci Sultan'ın halası olduğu anlaşılıyor:

وقد رضت وسلمت ابنة (جد؟) الواقف البنت المصونة الاصلية الحرة المسماة بسعادة خاتون بنت الامير المرحوم قارى بن الامير المرحوم السعيد ساتى بك هذا الوقف⁵³

İcazetnamedeki ibarelere gelince, bunlar şeyhin aile tablosunu tamamlamaya oldukça yardım edici mahiyettedirler. Bunlardan, şeyhin, biri kendisi gibi aynı lakabı taşıyan İlyas Emirci, öteki, amcasının adıyla anılan Hızır Dede namında iki kardeşi olduğu meydana çıkıyor⁵⁴. Yine aynı icazetnamenin, Emirci Sultan'ın Hızır Paşa adlı bir amca-

⁵² Buradaki «Umdet'ul-Meşâyah'il-Kibar» (Büyük şeyhlerin temel direği) ve benzeri tabirlerin, eskiden beri büyük sufilere verildiği bilinen bir husustur.

⁵³ Emirci Sultan'ın büyük dedesinin de adının yazılı olduğu bu kısım çok zor okunmakta olup Satı Beğ gibi bir kelimeyi ihtiva ediyor.

⁵⁴ وقد صحب بحضرتة اخوه صاحب الصفة ولفناً الیاس اميرجى رحمة الله عليه «Onunla kardeşi safvet ve safâ sahibi İlyas Emirci de sohbet etmiştir».

وقد صحب بحضرتة اخوه زیدة القراء وزينة الاولیا شیخ حضر دادة رحمة الله عليه . «Onunla, kardeşi, fakirlerin övgüsü ve evliyanın süsü Şeyh Hızır Dede de sohbet etmiştir.»

sından ve onun oğlu Osman Paşa'dan söz ettiğine yukarda temas edilmişti.

İcazetnamede Emirci Sultan'ın dedesinin, «Kumarî» nisbesini taşıdığı özellikle dikkati çekiyor. «Kumar», *Âsâr'ul-Bilâd* ve *Mu'cemul-Buldân* gibi meşhur coğrafi kaynaklarda, çok yüksek kaliteli ödağacı ile ün yapmış, Hindistan'da bir şehir olarak tanınmaktadır⁵⁵. Eğer «Kumarî» nisbetindeki Kumar bu şehir ise, bu takdirde Emirci Sultan'ın ailesinin menşeyini Hindistan olarak kabul etmek gerekecektir, ki bu akla yakın bir ihtimaldir. Onun, Anadolu'ya vuku bulan göçlerle beraber Türkistan'dan geldiği düşünülürse, büyük dedesinin de Hindistan menşeli olması pekâlâ mümkündür. Ancak söz konusu kaynaklar, şehrin Hindistan'ın hangi bölgesinde bulunduğunu tasrih etmiyorlar.

B) Tasavvufî şahsiyeti :

I. Emirci Sultan ve Yesevilik:

Emirci Sultan'ın tasavvufî kimliğini belirtmeye çalışmadan önce, onun mensup olduğu dervişler zümresinin, yani Yesevi derviş ve şeyhlerinin Anadolu'da XIII. yüzyıldaki durumlarına değinmek yerinde olacaktır. F. Köprülü'nün çalışmaları sayesinde bilindiği gibi, XII. yüzyılın ortalarında Mâverâünnehr'de Ahmet Yesevi tarafından kurulan Yesevilik, özellikle göçebe türk kabileleri arasında hızla yayılmış ve çok geniş bir taraftarlar zümresi kazanmıştı. Bu tarikate mensup olan şeyh ve dervişler, «Babâ», «ata» veya «Dede» unvanı ile tanınmakta olup göçebe hayatına ve ruhuna uygun gelen kolay, basit ve sade bir müslümanlık anlayışı yayıyorlardı. Göçebe türkler onların şahsında, bir çeşit eski şamanlarının islamaşmış tipini görüyorlar, sade bir dille yaptıkları vaaz ve nasihatları heyecan ve coşkunlukla dinliyorlardı⁵⁶. Yesevilik bir taraftan -Şeyh Hâce Yusuf Hemedânî (1140) aracılığıyla-Horasan Melâmetliğinin, diğer yandan da Doğu Türkistan ve Seyhun dolaylarının bâtinî cereyanlarının etkisi altında, daha

55 Z. Muhammed Kazvîni, Beyrut 1960, s. 105; Yakut el-Hamevî, Beyrut 1957, c. 4, s. 396.

56 F. Köprülü, *Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres Mystiques Musulmans*, İstanbul 1929, s. 8.

başlangıçta zaten geniş ve serbest bir tasavvuf sistemine sahipti⁵⁷. Buna ilâve olarak, Ahmet Yesevi propagandalarını, henüz eski şamanî inançlardan ve atalarından kalma dinî geleneklerinden kurtulamamış göçebe bozkır ahalisi arasında yaptığından, ister istemez bu çevreye uymak zorunda kalmış, onun halefleri de aynı yolu takip etmişlerdir. Bu itibarla Yesevîlik, Mâverâünnehr ve Hârezm'in büyük kültür ve ilim merkezlerinde sünî (ortodoks) bir nitelik göstermekle beraber, genellikle göçebe mühitlerde bâtinî bir kahba bürünmek durumuna gelmiştir⁵⁸.

Orta Asya'da birçok yesevî şeyhi tarafından hızla yayılan bu tarikat, Hârezmşahlar devrinde (XII-XIII. yüzyıl) bilhassa Oğuz Türkleri arasında ve Kıpçaklar'da oldukça büyük bir kitleye hitabediyordu. XIII. yüzyıl başlarında hemen bütün Orta Asya ve Hârezm ve Horasan bölgelerinde göçebeler arasında yoğun bir şekilde yayılmış bulunuyordu. Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu topraklarına çeşitli sebeplerle bir çok türk göçleri vuku bulduğu zaman, bunlar arasında yığınla Yesevî şeyh ve dervişleri de bulunuyordu. Hatta daha Cengiz istilasından önce, XIII. yüzyılın başlarında, Hârezmşahlar'la Karahitaylar arasındaki mücadeleler sırasında Anadolu'ya akın eden türkmen kabileleri içinde bile Yesevî dervişleri vardı. Fakat asıl Moğol istilası diye bilinen Cengiz istilası sırasında ki Mâverâünnehr, Hârezm, Horasan ve nihayet Âzeybaycan ve Erran bölgelerinden yığınla Yesevî dervîşi, tıpkı öteki bazı tarikat mensupları gibi, Anadolu'ya sığınmıştı⁵⁹. Kalenderî ve Haydarî dervişleri de özellikle bu istilanın önünden kaçarak yeni ülkeye göç etmişlerdir⁶⁰.

İşte Emirci Sultan veya diğer adıyla Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed, XIII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya göç eden bu yesevî şeyhlerinden sadece biridir. Yukarıda ailesi hakkında verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, o da çağdaşı bir çok şeyh gibi, bozkırları şehirlere tercih ederek ailesi fertleriyle birlikte, bugün Osmanpaşa Tekkesi diye anılan köyde zaviyesini kurarak yurt tutmuştur. Onun hangi tarihte buraya geldiğine dair kesin bir kayda rastlanmamakla beraber, Gelibolulu Mustafa Âlî, yaklaşık olarak 600/1203-4 dolaylarında geldiğini

57 Aynı yazar, İslam Ansik., «Ahmet Yesevî» maddesi.

58 Aynı yerde.

59 İlk Mutasavvıflar, s. 47.

60 Mesela ilk Kalenderilerin Anadolu'da daha XIII. yüzyılın ilk başlarında mevcut oldukları biliniyor (bk. Osman Turan, «Anadolu din tarihine ait bir kaynak», F. Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, ss. 542-543).

haber veriyor⁶¹. Diğer yandan, bu tarihten çok daha önce, yani Melik Dânişmend Gazi (1105) zamanında geldiği ileri sürülüyorsa da bu kadar erken tarihte gelmiş bir kişinin 637/1240 yılına kadar yaşamış olması imkân dahilinde değildir⁶². Bu itibarla akla en yakın tarih, Âlî'nin zikrettiği olmalıdır. Bununla beraber hangi tarihte gelmiş olursa olsun, Emirce Sultan'ın bir Yesevi babası olduğunda şüphe yoktur. Şöyle ki: Bir defa, belgelerde hangi tarikata mensup olduğu kayıtlı değilse de, menkabeler onu Ahmet Yesevi'nin halifesi göstermek suretiyle Yesevi ananesine dahil bulunduğuna işaret etmektedirler⁶³.

Şüphesiz her iki şeyhin çağdaş olmadığı ve olmasına imkân bulunmadığı, aralarındaki zaman farkı dolayısıyla meydandadır. Nitekim XV. yüzyılın ortasına doğru yazıldığı tahmin olunan *Vilayetname*'de, Hacı Bektaş-ı Veli için de aynı durum söz konusudur. *Vilayetname* Hacı Bektaş'ı Ahmet Yesevi halifesi olarak anmakla, bir yerde, onun Emirci Sultan ve daha bir çokları gibi Yesevi şeyhleri arasında mütalâa edilmesi gerektiğini gösterir.

Ayrıca Âlî'nin naklettiği menkabeden başka Evliya Çelebi de, daha başka birçok şeyh gibi Emirci Sultan'ı Ahmet Yesevi halifesi sayıyor⁶⁴. Onun, Yesevi tarikatinden gösterdiği bir yığın şeyh ve derviş arasında Emirci Sultan'dan başka, Azerbaycan'daki Şirvan (Niyazabad) da Avşar Baba⁶⁵, Zile'de Şeyh Nusret⁶⁶, Tokat'ta Gajgaj Dede⁶⁷, Merzifon'da Pir Dede⁶⁸, Aksaray (Niğde) de Pertev Sultan⁶⁹ ve nihayet yerini zikretmediği Davud Baba, en belli başlılarını teşkil eder. Bundan başka Evliya Çelebi, özellikle Babailer ayaklanmasının cereyan ettiği bölgeler olan Tokat, Amasya, Sivas, Çankırı, Malatya ve Harput dolaylarıyla bazı başka mıntikalarda daha bir çok babaların menkabe-

61 *Künhü'l-Ahbâr*, c. 5, s. 61.

62 *Temâşâ-yı Celâli Hudâ*, s. 21. Ayrıca 1093/1682 tarihli olup zaviyenin vakıflarının kayıtlı bulunduğu bir defterde, zaviye vakıflarına ta Melik Dânişmend Gazi zamanından beri Emirci Sultan evladının tasarruf ettiklerini ifade eden bir cümle vardır. Bunun doğruluğuna tarihen imkân yoktur. Belki de bu, menkabelerin etkisi ile buraya geçmiştir.

63 *Künhü'l-Ahbâr*, aynı yerde.

64 *Seyahatname*. c. 3, s. 237.

65 A. g. e., c. 2, s. 293.

66 A.g.e., c. 3, s. 238.

67 A.g.e., c. 5, s. 60-67.

68 A.g.e., c. 2, s. 398.

69 A.g.e., c. 3, s. 194.

lerini-yazıkki hangi tarikat mensubu olduklarını bildirmeden anlatmaktadır. Bununla beraber, yine menkabelerini naklettiği bir kısmının, Bektaşî olduklarını haber veriyor⁷⁰.

Öyle anlaşılıyor ki Evliya Çelebi bu menkabelerin büyük bir kısmını, kendi devrinde bile canlılığını hâlâ muhafaza eden sözlü yazılı yesevi ananelerinden toplamıştır⁷¹. Onun, aslında Bektaşî olmadıkları bilindiği halde, Bektaşî dervişi olarak zikrettiği bazı dervişlere bakılarak bunların çoktan bektaşîlik tarafından kendine maledildiği söylenebilir⁷². Ne olursa olsun, Yesevi ananelerinin XVII. yüzyılda bile bu kadar canlı kalışı bir vâkıanın tesbitidir, o da Anadolu bozkırlarında hayatlarını sürdüren türkmen kitleleri arasında, Ahmet Yesevi'nin basit fakat içten halk tasavvufi hikmetinin unutulmaz ve silinmez etkisinin büyüklüğüdür. Bu etki, XII. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyıla kadar devamlı bir surette göçlerle yenilenip durmuştur.

Sonuç olarak Emirci Sultan'ın, *Vilayetname*, *Künhü'l-Ahbar* ve *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'ndeki menkabelerine dayanılarak, Bozok'ta yerleşmiş bir Yesevi şeyhi ve babası olduğuna muhakkak nazarıyla bakılması gerektiği söylenebilir. O, çağdaşı diğer Yesevi babaları gibi yaşadığı bölgede, kendi eliyle kurduğu zaviyesinde, Ahmet Yesevi tarikatinin göçebe türkmen muhitine adapte olmuş esaslarını yayıyordu.

2. Emirci Sultan ve Üveysilik:

Emirci Sultan gerek Âlî'nin naklettiği menkabede, gerekse Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ'da, Peygamber devrinde yaşamış fakat onu görememiş olan meşhur Veysel Karenî (Üveys el-Karenî) nin soyu ile alakalı olarak görülüyor⁷³. Birinciye göre Emirci Sultan, bu zatın nefes evladı, ikinciye göre ise kızkardeşinin torunu telakkî edilmektedir⁷⁴.

70 A.g.e., bir çok yerde.

71 F. Köprülü, *İslam Ansik.*, «Bektaş» maddesi.

72 Aynı yerde.

73 *Künhü'l-Ahbar*, aynı yerde; *Temâşâ-yı Celal-i Hudâ*, s. 21.

74 İslam tasavvufunda çok önemli bir yer işgal eden ve hemen bütün tarikatlerce büyük bir sûfî olarak benimsenmiş olan bu zat hakkında, maalesef bu güne kadar memleketimizde ciddi bir monografi vücuda getirilmemiştir. Hayatı, ilk devirlerden başlayarak zamanla yenilerinin ilâvesiyle bir yığın menkabe arasma karışmış ve asıl hüviyetini kaybetmiş olan Üveys el-Karenî hakkında ilk tarihi habere, altı büyük hadis koleksiyonundan *Sahih-i Müslim*'de rastlanır. (bk. *Sahih-i Müslim*, nşr. M. Fuad Abdülbâkî, Kahire 1955, c. 4, s. 1968-69). Diğerleri onun varlığından ha-

Hemen bütün evliya menkabelerinde rastlanan alışılmış bir anakronizm ile Emirci Sultan'ın, mutasavvıflarca da takdis edilen ve ilk büyük sufilerden sayılan Veysel Karenî'nin evlâdından telâkkî edilmesi, ona verilen kıymeti göstermektedir. Nitekim XVI. yüzyıldan itibaren, belki de daha önce, zaviye ile ilgili bütün vesikalarda şeyh, daima «Üveys el-Karenî sülale-i tahiresinden...» veya «Üveys el-Karenî evlâdından...» olarak anılmaktadır⁷⁵. Öylâ anlaşılıyor ki şeyhin bu suretle telâkkîsi, Âlî'den çok daha evvel başlamış ve zaviye vakıflarının tahriri sırasında kayda geçmiş; sonraki devirlerde, hatta XX. yüzyıl başlarında dahi bütün belgelerde kalıplaşmış bir şekilde, tekrar edile gelmiştir⁷⁶. Üstelik, şunu da eklemek gerekir ki, Veysel Karenî evlâdından olarak telâkkî edilen yalnız Emirci Sultan değildir. Daha bazı türk şeyhlerinin aynı biçimde Veysel Karani soyundan geldiği inancına rastlamak kabildir⁷⁷.

bersiz görünmektedirler (Bu koleksiyonun dışında olmak üzere bir de el-Hâkim'in Kitâb'ul-Müstedrek'inde bazı hadisler vardır: bk. Haydarabad 1340 ,c. 2, s. 365.). Üveys el-Karenî asıl, sufilerin biyografilerinden bahseden ve ilki Ebu Nasr Es-Serrac (988) tarafından yazılan Kitâb'ul-Luma' adlı eser olmak üzere, hemen bütün sufi tahakat kitaplarında yer alır. Hepsî de birbirini tekrarlamakta veya bazı teferruat ilâve etmektedirler. Bu zat hakkında şimdiye kadar çıkan belli başlı iki araştırmadan ilki (A. S. Hussaini, «Uways al-Qarani and the Uwaysi Sufis», The Muslim World, 57 (1967), s. 103-113.), onun hayatı hakkında kaynaklara dayanan derli toplu bir inceleme olup ikincisi (F. A. Tansel, «Uveys Karani hakkında notlar», İslâmî İlim. Enst. Der., 2 (1975), s. 221-235) ise daha çok Türk edebiyatındaki yerini ele almaktadır.

75 Mesela bk. Başbak. Arş. 387 nr. li tapu defteri, s. 470:

قرية سلطان اميرجي نام ديكر عثمان پاشا عن اولاد اويس القرنى

76 Bugün, Emirci Sultan'ın soyundan gelenler aynı inancı paylaşmakta olup kendilerinin de Veysel Karenî evlâdından olduğunu kabul etmektedirler.

77 Mesela Çorum civarındaki bazı türbelerde, Veysel Karenî evlâdından olduğu söylenen bir kısım dervişlerin mezarları bulunmaktadır (bk. Ankara Vilâyeti 1300/1884 yılı Salnamesi, s. 184.). Hatta Veysel Karenî kültü, Bektaşiler ve Alevîler arasında da oldukça yaygındır. Prof. Irène Mélikoff vasıtasıyla temin edilen şu kıta bunu açıkça gösteriyor.

Davut Sular canlar canı
Mevlânâ, Mahmud Hayrânî
Mürşidim Veysel Karenî
Evvel Allah Âlîm Allah
İmanım Âmentü billah

Bazı alevî dedelerinin kendilerini Veysel Karenî soyundan kabul ettikleri, yine Prof. Mélikoff'tan öğrenilmiştir.

Gerçekte bu telâkkî, söz konusu kimselerin târihi bir vakıa olarak bu zatın soyundan geldiklerini göstermek yerine, onların, tasavvuf târihinde «Üveysilik» adı altında bilinen bir sufiler gurubuna mensup olduklarını ima etmektedir. Üveysilikten söz eden en eski kaynak, Ferid'ud-Din Attâr'ın (1220) *Tezkiret'ul-Evliya'sıdır*. Attâr'a göre bir kısım sufiler vardır ki hiç bir pîre ve mürşide ihtiyaçları olmayıp tıpkı Veysel Kârenî gibi ilhamlarını doğrudan doğruya Peygamberden almışlardır⁷⁸. Bazı sufiler ise kendilerine Veysel Kârenî'yi kabul etmişler ve onun ruhaniyetinden feyz almışlardır; bunların da netice itibarıyla pîrleri görünüşte yoktur⁷⁹. Bu tarzda Üveysi olarak bilinen bir çok tarikat şeyhi vardır. Bunlar arasında en meşhurları olarak İbrahim b. Edhemî (782-3), Ebu Yezid-i Bistâmî (875), Ebu'l-Hasan Harrâkânî (1034), Ebu'l-Kasım Curcânî (1076) ve Bahau'd-Din Muhammed Nakşibendî (1388) yi saymak mümkündür⁸⁰.

Üveysî sufilerde göze çarpan ortak nokta, bunların sürekli bir cezbeyle sahip bulunmaları itibarıyla şuuraltı hayatlarının çok kuvvetli olmasıdır⁸¹. Nitekim Emirci Sultan da böyle cezbeli bir şeyhtir ve rivayete göre daha küçükken dedesi Şeyh Kumârî onun, «Allahın marifet hazinesinden büyük bir hisseye nail ve büyük bir şeyh olacağını, çünkü kuvvetli bir cezbeyle sahip bulunduğunu» müjdelemiştir⁸². Zaten taşıdığı unvanlar da, Emirci Sultan'ın «mezcublar» ve «budalâ» zümresinden olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁸³.

C) Emirci Sultan ve Babası'nın Ayaklanması:

Babası Alâ'ud-Din Keykubad I' i zehirlemek suretiyle 1237 yılında tahta geçen Anadolu Selçuklu sultanı Gıyas'ud-Din Keyhusrev II,

78. *Tezkiret'ul-Evliya*, nşr. R. A. Nicholson, London 1905, c. I, s. 24.

79. Lâmiî Çelebi, *Nefehât'ul-Üns Tercemesi*, İstanbul 1270, s. 35.

Ayrıca Üveysî sufiler hakkında toplu bilgi için bk. A. S. Husseini; a.g.m.

80. Aynı yazar, a.g.m., s. 103.

81. A. Gölpınarlı, *Mevlana Celâleddin*, İstanbul 1959, 3. bs., s. 51.

82. 794/1392 tarihli icazetname.

83. Tasavvuf ıstılahında Allah aşkı ile kendinden geçmiş sufiler hakkında kullanılan bu terimler için bk. *Nefehât'ul-Üns Tercemesi*, s. 19-20; F. Köprülü, *Türk Halk Ed. Ansik.*, «Abdal» maddesi. Mezcup denilen bu kişiler, acaip söz ve hareketleriyle normal insanlardan ayrıldıkları için, zamanla halk arasında «Mezcup» veya «Abdal» (çoğulu Budalâ) kelimeleri, yarı deli ve geri zekalı zararsız kimseleri ifade maksadıyla kullanılmıştır.

daha ilk günlerden itibaren, veziri Sa'd'ud-Din Köpek'in nüfuzu altına girerek memleketin idaresinde çeşitli yolsuzluklara sebep olmuş, halk üzerinde çok fena bir etki uyandırmıştı. Babası zamanında mükemmel bir durumda bulunan ülkenin iktisadi ve içtimai manzarası, hızla bozulmaya başlamış, vergi memurlarının fakir halk üzerindeki baskıları ve suiistimalleri, günlerini içki ve eğlence meclislerinde geçiren yeni sultandan halkı nefret ettirmeye yetmişti. Çeşitli yolsuzluklar ve fena idare, aslında pek de iyi durumda olmayan köylüler ve göçebeler üzerinde yıkıcı etkiler hasıl etmiş ve onların hayatlarını tahammülü zor bir mertebeğe getirmişti. İşte bu genel memnuniyetsizliğin sevkiyle, 1239 yılında, Amasya merkez olmak üzere hemen bütün doğu ve kuzey Orta Anadolu'da bir ayaklanma baş göstermiş, kendini peygamber ilân ettiği için müridleri arasında «Baba Resullah» diye anılan Baba İlyas-ı Horasanî'nin liderliğinde çok kalabalık bir türkmen kitlesi ortalığı allak bullak etmeye başlamıştı⁸⁴. Ayaklanma kısa zamanda gelişerek bir çok köy ve kasaba, özellikle Tokat, Amasya, Sivas, Çorum ve dolaylarındaki küçük yerleşme merkezleri, ayaklanan türkmenlerin eline geçti. Baba Resul, halkı sultanın zulmünden kurtarmak ve saltanatı ele geçirmek üzere kendisinin Allah tarafından vazifelendirildiğini iddia ediyordu. Kötü idareden bıkmış ve esasında yağmaya alışık türkmenler, biraz da ganimet arzusu ile, çoluk çocuk, kadın ihtiyar Baba'yı takip ediyordu. Sultanın gönderdiği kuvvetler birçok defa Babailere yenildiler ve bazı kumandanlar muharebelerde hayatlarını kaybettiler. Halk Baba Resul'e yüreктen inanmış, onu gerçek ve ölmez bir kurtarıcı olarak görmüştü. Sonunda Baba Resul Amasya'daki zaviyesinde Hacı Mübariz'ud-Din Armağanşah tarafından yakalanıp idam edildiyse de taraftarları onun öldüğünü kabul etmeyip gökten yardım getirmek üzere kaybolduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden savaşa bütün hırs ve güçleriyle devam ettiler. Ayaklanma aynı şiddetle başkent Konya istikametinde ilerlemeğe koyuldu. Gıyas'ud-Din Keyhusrev II, korkusundan şehri terk ederek Gevale kalesine sığındı. Babaileri karşılamak üzere bu defa da ücretli Frank askerlerini orduya katarak karşı gönderdi. Niha yet iki taraf Kırşehir yakınındaki Malya Çölü'nde karşılaştılar. Savaşta Frankların gayretiyle Babailer yenilip kılıçtan geçirildiler. Bununla

84 Olay konusunda toplu bilgi için şimdilik bk. Claude Cahen, *Encyclopedie de l'Islam*, 2. bs. «Babai» maddesi; F. Köprülü, «Anadoluda İslâmiyet», s. 303-11; ve Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, ss. 420-22.

beraber bazı Babâî şeyhleri ve dervişleri katliamdan kurtulmasını bilerek sağa sola kaçışıp izlerini kaybettirmeği başardılar. Böylece memlekette büyük düzensizlikler ve karışıklıklar doğurmuş olan bu ayaklanma bastırılmış oldu.

Bu kısa özetten de anlaşıldığı gibi ayaklanma, Bozok'u da içine alan bir mıntıkada, Dânişmendiye vilâyetinde başlamış ve gelişmiştir. Emirci Sultan henüz hayatta olup zaviyesi ayaklanma bölgesinin tam ortasında bulunmaktadır. Bu durumda ister istemez onun bu olay karşısındaki tutumunun ne olduğu akla gelmektedir. Baba İlyas-ı Horasanî'nin yani Baba Resul'ün oğlu Muhlis Paşa'nın torunu meşhur sufi ve şair Elvan Çelebi'nin⁸⁵, Baba İlyas sülâlesinin bir çeşit, menkabelelerle karışık tarihçesini ihtiva eden «*Menâkıb'ul-Kudsîye fi-Menâsibil-Ünsîye*» adlı 1359 de yazılmış eserinde, Baba İlyas'ın halifelerinde bahseden kısımda, Emirci Sultan'la ilgili şu mısraların yer aldığı görülmüştür⁸⁶:

Bu cihanda inayet her ferd
Birisi derd ü birisi hem derd
Paşama dâkî yâr ü hem-dem
Kılmış Allah Emircem'i mahrem

Burada sözü geçen «Emircem» -*Vilayetname*'de de geçtiği biçimde Emirci Sultan'dan başkası değildir⁸⁷. Şeyhin tasavvufî kimliği yönünden tarihi bir değer taşıyan bu mısralar, onun Babâîler muhitiyle, daha doğrusu ayaklanmayı idare eden liderler tabakasıyla çok yakın münasebeti olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde meydana koymaktadır.

Diğer yandan *Vilayetname*'de Emirci Sultan'la ilgili olarak nakledilen menkabelesi onun, aslında Baba Resul'ün halifesi ve bir Babâî şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli⁸⁸ ile olan yakın aâlkasını göstermek suretiyle de, şeyhin babâîlerle aynı zümreden olduğunu bir defa daha teyid ediyor.

85 Elvan Çelebi hakkında bk. F. Köprülü, *İslâm Ansik.*, «*Âşık Paşa*» maddesi; Semavi Eyice, «*Çorum-Mecidözü'nde Âşıkpaşa oğlu Elvan Çelebi Zaviyesi*», *Türkiyat Mec.*, 15 (1969), s. 239 v. d.

86 Konya Mevlana Müzesi kütüphanesi, nr. 4937, varak. 102 a.

87 «Emircem» kelimesindeki «m» takısı, «Bahım», «Hacım», «Emrem» v.s. kelimelerinde olduğu gibi, mülkiyet takısından başka bir şey değildir.

88 *Menâkıb'ul-Ârifin*, c. I, s. 381.

Bütün bunların yanında, yukarıda kaydedilen Emirci Sultan'ın mezar kitabesindeki 637 Zilhicce/1240 Ağustos tarihi fevkalade dikkati çekmektedir. Şöyle ki: Elvan Çelebi adı geçen eserinde, Malya Çölü'ndeki savaştan önce Babailerin, «Ziyaret» adlı bir mevkiye Selçuklu askerleriyle bir muharebe yaparak onları yendiklerini ve ondan sonra Malya'ya gittiklerini naklediyor⁸⁹. Bölgede «Ziyaret» adıyla anılan tek yer, Emirce Sultan Zaviyesi'nin bulunduğu «Ziyaret Pazarı» denilen mıntıkadır⁹⁰. Bu durum karşısında, Babailerin Amasya'dan Konya'ya doğru giderken yol üstünde bulunan Ziyaret Pazarı mevkiine uğrayarak burada yapılan savaşta, Emirci Sultan'ı ve dervişlerini kendi saflarında aralarına aldıkları ve onun burada öldüğü düşünülebilir. Çünkü savaşın ve onun ölüm tarihlerinin böyle birbirine intibak etmesi, üstelik o bölgede bir savaşın vuku bulduğu bilindikten sonra, her halde tesadüfe yorulmasa gerektir. Nitekim amcası Hızır Paşa'nın «Şehid» unvanını taşıması⁹¹, onun da bu savaşta öldüğü intibahı uyandırıyor.

Kısacası, Emirci Sultan'ın ölüm sebebi ne olursa olsun, onun bir Babai olduğuna ve ayaklanmanın tam ortasında yaşayıp o esnada öldüğüne muhakkak nazarıyla bakılabilir⁹².

D) Emirci Sultan'ın müridleri:

794/1392 tarihli icazetnameden anlaşıldığı üzere, Emirci Sultan'ın belli başlı müridleri arasında kendi aile çevresi gelmektedir. Bunlar, kardeşleri Hızır Dede ve İlyas Emirci ile, amcasının oğlu Oşman Paşa'dır. Onlardan ayrı olarak, kimlikleri bilinmeyen Sehm'ud-Din Paşa ve Seyyid Ali adında iki kişinin daha aynı icazetnamede yer aldıkları

89 Menâkıb'ul-Kudsîye, varak 26 a-b.

90 793/1390 tarihli vakfiye.

91 Aynı vakfiye: الشيخ المرحوم الشهيد خضر باشا

92 Emirci Sultan Zaviyesi'nin hemen hemen merkez durumda bulunduğu Yozgat havalisindeki bir mıntıkada, Yortan Baba, Yolageldi Baba, Aşık-ı Çalab Baba v.s. adlarıyla anılan bir çok zatın türbelerine rastlanmaktadır (bk. Ankara Vilâyeti 1290/-1874-5 yılı Salnamesi, s. 113-14; Yozgat 1973 il yillığı, s. 101.). Kuvvetli bir ihtimalle, bugün halk tarafından büyük bir saygıyla ziyaret edilen bu şahısların da aynı Babailer zümresine mensup oldukları tahmin edilebilir.

görülüyor⁹³. Halk arasında mevcut sözlü bir menkabeye göre, Emirci Sultanın Ali adlı bir halifesi, şeyh tarafından doğuya gönderilir ve kendisine «dur» denilen yerde durması ve oraya yerleşmesi bildirilir. Ali, bugünkü Sorgun (Yozgat) ilçesinin yakınındaki Daylı (Durali Daylı) köyüne gelince «Dur ya Ali» diye şeyhinin seslendiğini işitir ve orada yerleşir. O günden sonra köyün adı da Durali Daylı kalır. Tevsi mümkün olmamakla beraber, Seyyid Ali'nin bu zat olabileceği akla geliyor. Nitekim adı geçen köyde Dür Ali Baba'ya ait bir de türbe bulunmaktadır.

Ayrıca *Vilayetname*, XIII. yüzyılın tanınmış meczub şairlerinden Fakih Ahmed'i de Emirce Sultan'ın mürid ve halifelerinden sayıyor. Burada anlatılan menkabeye göre, Ahmet Yesevi Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya gönderdiği zaman Rum Erenleri'nin haberi olsun diye yanan ocaktan bir eksi alıp atmış, bunu «Konya'da Emircem Sultan'ın icazetli ve ulu halifesi Hak Ahmet Sultan» yakalıyarak Sulucakara-öyük'e götürüp dikmiştir⁹⁴. Vilayetnameye göre, Hacı Bektaş-ı Veli burada yerleştiği zaman tekkesini, yeşerip büyük bir ağaç olan bu ekşinin yanında kurar⁹⁵.

Fakih Ahmet, Mevlevi geleneğine de girmiştir. *Menâkıb'ul-Arifin* onu Mevlana'nın babası Sultan'ul-Ulemâ Bahâ'ud-Din Veled (1231) in müridi olarak gösterir⁹⁶. Oysa A. Gölpınarlı, onun daha Bahâ'ud-Din Veled'in Konya'ya gelişinden 7-8 yıl önce öldüğünü, mezarının kitabesine dayanarak bildirmekte ve devrinde çok büyük bir saygıya mazhar olduğunu ilâve etmektedir⁹⁷.

93 (١) صاحب الكشف البيان سهم الدين باشا (٢) صاحب الظاهر و الباطن سيد علي

94 *Vilayetname*, s. 16-17. Bu menkabe çok az bir farkla, XV. yüzyılın sonunda Ebu'l-Hayr-ı Rumî tarafından tertib edilmiş olan *Saltıname*'de de vardır (Topkapı Sarayı, Hazine Kütüphanesi, nr. 1612).

95 *Vilayetname*, aynı yerde.

96 *Menâkıb'ul-Arifin*, c. I, 419.

97 *Vilayetname*, açıklama kısmı, s. 108. Fakih Ahmed hakkında bk. F. Köprülü, «Selçuklular devrinde Anadolu şairleri: II, Ahmed Fakih», *Türk Yurdu*, 4 (1926) s. 289-295. Ayrıca Ahmed Fakih'e ait olduğu bildirilen «Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcid-iş-Şerife»yi yayınlayan (Türk Dil Kurumu, Ankara 1974) Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu'nun yazdığı önsözde de derli toplu bilgi vardır. Bundan başka Konya'da «Menâkıb-ı Hâce Ahmed Fakih» adıyla bilinen bir menâkıb mecmuası Selçuk Es'in özel kitaplığında bulunmaktadır.

İkinci Kısım

EMİRCİ SULTAN ZAVİYESİ

(OSMANPAŞA TEKKESİ)
(1204 - 1924)I — *Zaviyenin Tarihçesi* :A) *Zaviyenin kuruluşu ve bölgenin iskânı* :

Kaynaklarda, Emirci Sultan'ın Bozok'a geliş tarihi gibi, zaviyesinin kuruluş tarihine ve vakıflarının nasıl teşekkül ettiğine dair de kesin bir bilgiye rastgelmiyor. *Vilayetname*, Emirci Sultan'ın Hacı Bektaş'ın Sulucakaraöyük'e yerleşmesinden sonra Bozok'a gelip mekan tuttuğunu ve büyük bir «Âsitâne» (büyük tekke) kurduğunu haber veriyorsa da, kronolojik olarak bunun doğru olamayacağı meydandadır¹. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli, Malya savaşından sonra adı geçen köye gidip yerleşmiş, oysa Emirci Sultan bu savaştan biraz önce ölmüştür (1240). Zaviye ile ilgili çeşitli tarihlere ait vakfiyelerde bu zaviyenin Emirci Sultan tarafından Ziyaret Pazarı denilen bölgede kurulup bazı toprakların vakfedildiğinden başka hiç bir kayıt yer almıyor². Ancak *Kühü'l-Ahbâr*'da, daha önce de belirtildiği gibi, 600/1203-4 tarihleri dolaylarında Emirci Sultan'ın Bozok'a gelerek Keçikıran (şimdiki Osmanpaşa nahiyesi) adlı köydeki gayri müslim ahaliyi müslüman ettikten sonra oraya yerleştiği ve XVI. yüzyılda Osman Baba Tekkesi diye ünlü bir zaviye kurduğunu söyleniyor³.

1 *Vilayetname*, s. 77.2 Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, *Ziyaret Pazarı mıntkasının XIV. yüzyılda zengin bir yer olduğunu ve yıllık 1600 dinar geliri bulunduğunu bildiriyor* (bk. *Nüzhet'ul-Kulûb*, İng. terc. Guy Lestrangle, GMS. XIII, Leiden 1919, s. 99).3 *Kühü'l-Ahbâr*, c. 5, s. 61.

Zaviyenin kurulduğu bölge, Melik Dânişmend Gazi'nin 1086 da fiilen devletini kurmasından itibaren Danişmendli hakimiyetine geçmiştir. Bu devlet bütün Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını, yani Sivas, Tokat, Amasya, Niksar, Kayseri ve Çorum bölgelerini de içine alıyordu⁴. 1143 te bu devletin Kayseri, Malatya ve Sivas Dânişmendlileri olarak üçe parçalanması üzerine, Ziyaret Pazarı bölgesi Kayseri Dânişmendlilerinde kaldı. Bu durum, Anadolu Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan II nin 1175 te diğer bütün Dânişmendli ülkesiyle birlikte Kayseri'yi de fethetmesine kadar böyle devam etti⁵. Fakat adı geçen şehirleri içine alan bölge, Selçuklu devrinde de Dânişmendli Devleti'ne izafeten «Dânişmendiye Vilâyeti» diye anılmaya başlandı⁶. Bu devirde burası kültür ve medeniyet itibariyle oldukça ileri bir seviyede bulunmaktaydı⁷. Bölgede kervan nakliyatı önemli bir rol oynuyor, ticaret yollarının bazıları zaviyenin bulunduğu yerden geçiyordu⁸. Osmanpaşa Tekkesi köyü bu yollardan birinin üzerinde bulunuyordu. Zaviye, Kayseri ve Kırşehir'den Amasya'ya giden yol üzerinde konak noktası idi⁹. Daha tekkenin kuruluşundan XIV. yüzyılın sonlarına kadar, oldukça canlı bir yerleşme merkezi olduğu ve nisbeten hareketli bir iktisadî faaliyete sahne teşkil ettiği anlaşılıyor. Yukarı kısımlarda söz konusu edilen 793/1390 tarihli vakfiyenin şahitler bölümü bunu çok güzel bir biçimde ortaya koyuyor. Bu şahitler arasında çeşitli meslek sahibi olan bazı ahîlere ve ahî olmayan öteki meslek erbabına rastlanıyor:

Ahî Süleyman b. Ahî Nurullah	Bezzâz (dokumacı)
Ahî Peyrev b. Hacı Hasan	Kasap
Ahî Seydî Ali b. Ahî ?	?
Ahî Ali b. Ahî Cemal	?
Hacı Yahya b. Hasan	Haffâf (mestçi)
Hacı Mansur b. Hızır	Na'âl (ayakkabıcı)

4 O. Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 112 v.d.

5 A.g.e., s. 202-205.

6 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, Ankara 1974, 2. bs. s. 90-91.

7 Aynı yerde.

8 Faruk Sümer, «Bozok tarihine dair araştırmalar», Ankara DTCF. 50. yıl anma kitabı, Ankara 1974, s. 310.

9 A.g.m., s. 330.

Hacı Hasan b. Mahmud »
 Hâce Ali b. Yusuf »
 Ahmet Paşa b. Mehmed Bezzâz
 Kutlubeğ b. Tanrıvermiş »
 Şeyh Tevekkül b. Emir Hüseyin ?

Hal böyle iken zaviye evkafına dahil olup köyün etrafında bulunan arazi Emirci Sultan'ın yaşadığı sırada henüz tam anlamıyla iskân edilmiş değildir. Belki bir kısım türkmenler buralarda göçebe yaşayışlarını sürdürmekteydiler, fakat bu konuda herhangi bir bilgiye tesadüf edilmiyor. Ancak 1256 da Moğolların Anadolu'yu fiilen istilası sonunda Orta Anadolu'daki göçebeliğe elverişli hemen bütün mıntıkları işgal etmeleriyle paralel olarak, bir kısım Moğol oymaklarının zaviye etrafındaki geniş otlak ve kışlaklarda yurt tuttıkları görülüyor. Çünkü «Özler bölgesi» diye anılan ve bir takım akarsu vadileriyle kaph olan bu mıntika, göçebeler için kışı geçirmeye son derece elverişli olup yazın da sürüleri olatmaya yetecek geniş meraları ihtiva etmekteydi¹⁰.

Moğollar da tıpkı Türkler gibi, iki büyük kola ayrılıyordu: Sağ kol «Bara'unkar», sol kol ise «Ca'unkar» adını taşımaktaydı. Bunlardan sol kol (Ca'unkar) a mensup olan göçebe Moğol kabileleri, Kayseri, Sivas ve Çorum arasında, şimdiki Yozgat vilâyetinin bulunduğu bölgeyi de içine alan arazide yerleşmişti¹¹. Nitekim Emirci Sultan Zaviyesi'nin vakıflarına dahil olan geniş alanda Ca'unkar koluna mensup Moğol oymaklarının isimlerini, söz konusu vakıfların tahrir olunduğu defterde açıkça görmek ve hangi arazileri işgal ettiklerini tesbit etmek mümkündür¹².

Bu tahrir defterine göre :

1 — Cengiz Han ve Başağıl mezrea (ekinlik) leri, Ca'unkar Tائفesi'nden اسا ایتلو (?) adlı cemaatin kışlağıdır¹³.

10 A.g.e., s. 311. Ayrıca Orta Anadolu'ya yerleşen bu Tatar oymakları hakkında biraz daha geniş bilgi için bk. F. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara 1972, 2. bs. s. 88-90.

11 Aynı yerde.

12 Adı geçen tapu defterinin çeşitli sayfaları. Bu defter aslında daha önceki yüz yıllara ait orijinalinden kopye edilmiş olmalıdır. Çünkü verdiği bilgiler bunu gösteriyor.

13 Yeri tesbit edilememiştir.

2 — Güdülözü ve Güğümayacağı mezreaları, aynı taifeden Yudanlu cemaatinin kışlağı ve ziraat yeridir¹⁴.

3 — Avansarayı, Kodallu, Bucak ve Bayezid اعدر (?) mezreaları hem Dedik köyü halkının ziraat yeridir, hem de Ca'unkar Taifesi'nden Kodallu cemaatinin kışlağıdır¹⁵.

4 — طورهسى (?), Belenliviran ve Yağmurözü mezreaları aynı taifeden Kargalu cemaatinin kışlağı ve ziraat yeridir¹⁶.

5 — Alâeddinlü, Hacılar (?) Pınarı ve Şehirviranı kışlakları Güdülözü arazisinde bulunup yine Kargalu cemaatinin kışlağıdır¹⁷.

6 — Koyunlu Yusufözü arazisinde Divan-ı Sâkinân cemaati ve oğulları ziraat etmektedir¹⁸.

7 — Halil Ecelü, Kavak Deresi, Çınar ve Yapraköbeği mezreaları Halil Ecelü ve Kuşculu cemaatleri tarafından mesken edinilmiştir¹⁹.

8 — Topçu Köyü arazisinde bulunan Köşgerli mezreaşı ,Karaköseli cemaatinin meskenidir²⁰.

9 — Topçu Köyü arazisinde bulunan İmadoğlu kışlağı veya öteki adıyla Gökçebayır, Ca'unkar Taifesi'nden İmadoğlu cemaatinin kışlağı ve ziraat yeridir²¹.

10 — Pirhacılı kışlağı yine Topçu köyü arazisinde olup aynı taifeden Pirhacılı cemaatinin meskenidir²².

11 — Koyunlu Yusufözü arazisinde bulunan Gökçe kışlak, yine aynı taifenin (belki Gökçelü cemaatinin ?) kışlağıdır²³.

12 — Yine Koyunlu Yusuf arazisindeki Doğancılı kışlağı, aynı taifeden Doğancılı cemaatinin kışlağı olup bunlar aynı zamanda Tirkeşkaya ? ve Konaközü adlı yerlerde de ziraat etmektedirler²⁴.

14 Bugünkü Yudan köyü.

15 Bugünkü Kodallı ve Kodallı Çiftliği köyleri.

16 Bugünkü Karga köyü.

17 Yeri tesbit edilememiştir.

18 Bugünkü Divanlı köyü.

19 Yeri tesbit edilememiştir.

20 Yeri tesbit edilememiştir.

21 Yeri tesbit edilememiştir. Fakat Gökçe Kışla arazisinde olduğu bilinmektedir.

22 Yeri tesbit edilememiştir.

23 Bugünkü Gökçe Kışla köyüdür.

24 Yeri tesbit edilememiştir.

13 — Ağcaköy veya Tayfur viranı adlı köyde aynı taifeden Tayfurlu cemaati oturmaktadır²⁵.

14 — Aynı köyün arazisinde bulunmakta olup Çaloğlu adındaki kışlakta Ca'unkar Taifesi'den Çaloğlu cemaati oturmaktadır²⁶.

15 — Emirci Sultan (Osmanpaşa) köyü arazisindeki فنق Kaya, İkizağl ve Kayaludere kışlaklarında aynı taifeden Delü Hacılı cemaatinin ziraat ve kışlak yeridir²⁷.

Görülüyor ki, bütün bu sayılan yerlerde Ca'unkar koluna mensup oymaklar yurt tutmuşlar ve oralara kendi isimlerini vermişlerdir. Bugün bile aynı arazilerde, temeli şüphesiz onlar tarafından atılan köylerin adları -birkaçı müstesna- hâlâ değişmemiştir²⁸. Bazı tarihi kaynaklarda Kara Tatarlar adıyla tanınan bütün bu Moğol oymakları, Timur'un Anadolu'ya gelişine kadar (1402) adı geçen mntıklarda kalmışlardır.

Dânişmendli Vilâyeti'nin, dolayısıyla Yozgat bölgesinin, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışıyla Eretna Beyliği'ne geçtiği ve 1381 yılında bu devletin Kadı Burhan'ud-Din tarafından yıkılmasıyla onun hakimiyetine girdiği görülüyor²⁹. 1398 de Kadı Burhan'ud-Din'in ölümüyle Osmanlılar bölgeye hakim olmuşlardır. 1402 de Anadolu'yu dolaşan Timur, İran'a dönerken Karaman Kırşehir,, Kayseri ve Yozgat havalisindeki bu Kara Tatarlar'ın çoğunu birlikte götürmüş, bununla beraber bir kısmı, özellikle Ca'unkar kolundan bazı oymaklar, yine Sivas, Yozgat, Çorum ve Amasya civarında kalabilmiştir³⁰. Bunlar bu havalide doğup büyüdükleri için, bu toprakları kendi vatanları olarak benimsemişler, hatta bir çok bakımlardan türkleşmişlerdi³¹. Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmet I in Samsun'dan dönerken Çorum havalisindeki bir çok Tatar oymağım sürüp Rumeli'de Filibe yöresini bunlarla iskân ettiği biliniyor³².

25 Bugünkü Tayfur köyü.

26 Bugünkü Çalılı köyü.

27 Yeri tesbit edilememiştir.

28 Bütün bu köylerin bugünkü durumları ve nüfusları hakkında bk. Yozgat 1973 il yılı için s. 41 v.d.

29 F. Sümer, «Bozok tarihine dair araştırmalar», s. 319.

30 A.g.m., s. 312.

31 F. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 90; F. Sümer, a. g. m., aynı yerde.

32 Oruç Beğ, Tevârih-i Âli Osman, s. 110.

İşte Emirci Sultan Zaviyesi vakıf arazisinde konup göçen Tatar oymakları hakkında bilgi veren tahrir kayıtları, hiç olmazsa XVI. yüzyıldaki bu durumu aksettirmektedir. Belki de XVII. yüzyılda bile bu oymaklar kısmen hâlâ göçebelige devam ediyorlardı. Bu itibarla onların adını taşıyan köylerin, en erken XVI. yüzyıldan itibaren teşekküle başladıklarını düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Timur'un Kara Tatarların çoğunu Orta Anadolu'dan sürüp götürmesi, bölgenin tarihinde yeni bir sayfa açılmasına sebep oldu. 1337 de Elbistan ve civarında Dulkadiroğulları Beyliğini kurmuş olan Halep ve Şam Türkmenleri, zaten eskiden beri sık sık yağma için geldikleri Orta Anadolu'da Kara Tatarlar'dan boşalan yerlere, özellikle Yozgat havalisine gelip yerleştiler. Bunlar, Oğuzlar'ın Boz Ok koluna mensup olduklarından Bozoklu diye anılıyorlardı. İşte bu türkmenler dolayısıyla ki, bölge XV. yüzyıldan itibaren, Dânişmendiye adı terk edilerek Bozok namıyla aılmaya başlandı³³. Bu isim Cumhuriyet dönemine kadar böylece sürüp gelmişken sonradan kaldırılmıştır. Bozok'taki ve dolayısıyla Yozgat civarındaki bazı köyler de bu yeni gelen Dulkadirli Türkmenleri tarafından kurulmuştur.

Bunların bölgeye yerleştikleri tarihten Dulkadiroğulları Beyliği'nin 1522 de Osmanlılar'a geçmesine kadar Bozok, bu beyliğin hakimiyetinde kaldı³⁴. Söz konusu dönem, Yozgat havalisi için oldukça öneme haizdir. Dulkadiroğlu Alâ'ud-Devle (1515) ve onun oğlu Şahrüh Beğ (1508)ler zamanında bir çok imar faaliyetlerine girişildiği ve toplum hayatının çok üstünde bir seviyeye ulaştığı anlaşılmaktadır³⁵. XVII. yüzyılın başlarında ise, Orta Anadolu'da başgösteren Celali isyanlarının Bozok yörelerini ne derece etkilediği bilinmektedir³⁶. Bu isyanlar sırasındaki bölgede hüküm süren iktisadi ve içtimai durum, zaviyeye ait belgelerde de göze çarpmaktadır. Bununla beraber Evliya Çelebi, Bozok'u mamur köylerle dolu bir muntka olarak tasvir ediyor³⁷. Herhalde Emirci Sultan Zaviyesi'nin müreffeh bir dönemi XIX. yüzyıl başlarında da yaşadığını söylemek gerekecektir. Çünkü buradan ve civar köylerden geçen Avrupah seyyahlar, hem bu köyü hem de

33 F. Sümer, Oğuzlar, Ankara 1972, 2. bs. ,s. 166; Aynı yazar, «Bozok tarihine dair araştırmalar», s. 313.

34 A.g.m., s. 319.

35 Aynı yerde.

36 Mesela bk. M. Akdağ, Celali İsyancıları, Ankara 1963, çeşitli sayfalar.

37 Seyahatname, c. 2, s. 237.

etraftakileri oldukça iyi bir durumda tavsif etmektedirler³⁸. Yine onların verdiği bilgilere göre, Osmanpaşa Tekkesi vakfına dahil bu köylerde azınlık halinde Hıristiyanlar bulunduğu müşehade ediliyor³⁹.

B) Emirci Sultan Sülâlesi:

Emirci Sultan gibi kolonizatör derviş ve şeyhler, yerleştikleri toprağa tek başlarına değil aileleri fertleriyle beraber gelmişlerdir. Göçebe türkmen aşiretleriyle birlikte yaşayan bu kişilerin müridlerinin çoğu, Emirci Sultan örneğinde görüldüğü üzere, kendi aile ve soyları âzâsıdır. Bu şeyh ailelerine, buldukları mıntıkanın iskânını sağladıklarından devrin hükümdarları tarafından bir takım imtiyazlar tanınmaktaydı. Meselâ kendilerine ya bir arazi bağışlanıyor veya vergilerden muaf tutuluyorlardı. Anadolu Selçukluları devrinde ve Osmanlılar'ın ilk zamanlarında bu böylece sürüp gitmiştir. Herhangi bir bölgede, kendilerine bağışlanan ve zaviyelerinin vakfi haline getirilen arazinin bütün gelirlerinden faydalanan ve zaman zaman bu vakıfları genişleten şeyhler ve onların zaviyeleri, tabiiyetiyle çevre halkı üzerinde nüfuz kazanmağa başlıyordu. Dinî önder olmanın sağladığı bu nüfuza geniş topraklara sahip olmanın temin ettiği iktisadî nüfuz da eklenince aileleri gittikçe büyüyüp kuvvetlenerek maddî ve manevî birer mahallî otorite haline geldiler. İlk devirlerde, Osmanlı Devleti'nin henüz teşekkül etmekte bulunması, siyasî otoritenin sağlanması için bu ailelerin nüfuzundan faydalanmayı, dolayısıyla onların imtiyazlı mevkilerini tanıdıktan başka, yeni bir kısım imtiyazlar vermeyi gerektiriyordu⁴⁰.

Zaviyelerin şeyhlik görevi, daima o zaviyeyi kuran şeyhin sülâlesi içinde kalmıştır. Bu itibarla bir çok şeyh ailesi, aslında Anadolu'da en eski ve en köklü sülâle olma niteliğini taşıyordu⁴¹. Anadolu Selçuklu-

38 Mesela bk. Dr. H. Barth, *Reise von Trapezunt* (Sonbahar 1858), Gotha 1860, s. 52; A. D. Mordmann, *Anatolien Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien* (1850-1859), nşr., F. Babinger, Hannover 1925, s. 125 v. d. Ayrıca *Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ* yazarı da Osmanpaşa Tekkesi köyünün 180 haneli gayet müreffeh bir köy olduğunu bildiriyor (bk. s. 21.).

39 Adı geçen eserler, aynı yerlerde.

40 Ö. Lutfi Barkan, «Kolonizatör Türk Dervişleri», s. 295.

41 Sureiya Faroqhi, «16. ve 18. yüzyıllarda orta Anadolu'da şeyh aileleri», Hacettepe ve Boğaziçi Üniversiteleri İktisat Tarihi Semineri'ne sunulan bildiriler, Ankara 1974, s. 224.

ları devrinde hükümet, şeyh ailelerinin işlerine karışmayı kendi iskân siyasetine uygun görmemiş, bu, Osmanlılar'ın ilk devirlerinde de böyle devam edip gitmiştir⁴². Emirci Sultan sülâlesi de şüphesiz bu şeyh ailelerinden sadece bir tanesidir.

XIII. yüzyılda bu sülâlenin, vergi muafiyeti vesaire gibi devletin genel siyasetinin sağladığı imtiyazlardan faydalanması tabiidir. Ancak bu durumun Babai ayaklanmasını takip eden yıllarda biraz sarsılmış olduğu düşünülebilir. Buna Moğol istilâsının sebep olduğu içtimâî ve iktisadî kriz de eklenirse, yüzyılın sonlarına kadar zaviyenin sarsıntılı bir dönem geçirdiği istidlâl olunabilir. Ancak, XIV ve XV. yüzyıllarda Emirci Sultan zaviyesi ve şeyhlerinin durumu hakkında, belge yokluğu yüzünden, şimdilik bir şey söylemek mümkün değildir. Arşivlerde ve zaviyede bulunan belgeler genellikle XVI. yüzyıldan başlanmaktadır. Bu devirden kalan bir takım seyyidlik vesikaları, aşağıda görüleceği üzere, Emirci Sultan sülâlesinin XVI. yüzyılda Bozok muntıkasında oldukça hakim bir mevkie sahip olduğunu gösteriyor. Hatta tevsiki şu durumda herhangi bir belge ile mümkün görünmeyen, Yozgat halkı arasındaki sözlü bir rivayete göre, Emirci Sultan Zaviyesi şeyhlerinin, bu devirde Osmanlı hükümdarlarının kılıç kuşanma merasimlerine resmen katıldıkları ileri sürülmektedir. Eğer bu rivayet doğru ise, söz konusu zaviye şeyhlerinin manevî otoritelerini çok mükemmel bir surette ifade eder.

XVII. yüzyılda ise Emirci sülâlesinin bu imtiyazlarını korudukları görülüyor. Nitekim 1672 lerde, zamanın nakibüleşrafi Şeyh Mehmed el-Hüseynî, zaviyenin o sıralardaki şeyhi Seyyid İbrahim'i bütün Bozok havalisinin seyyidlerine kaymakam tayin etmiştir⁴³. Elde bulunan siyadnameden anlaşıldığına göre Seyyid İbrahim'in görevi, bölgedeki bütün seyyidlerin işlerine nezaret etmek, ellerinde hüccet olup olmayanları meydana çıkararak sahte seyyidleri tesbit etmek ve nihayet gerçek seyyidlerin itibar görmelerini sağlamak olacaktır. Aslında, elde daha eski bir belge bulunmamakla beraber, Emirci Sultan Zaviyesi şeyhlerinin bu görevi daha eskilerden- hiç olmazsa XV veya XVI. yüzyıldanberi yürüttükleri tahmin edilebilir. Yine eldeki belgelerden, XIX. yüzyılda da onların ,seyyidlere kaymakamlık görevine devam

42 Ö. L. Barkan, a.g.m., aynı yerde. Âşıkpaşa-zâde, Oruç Beğ ve Neşri gibi ilk Osmanlı tarihçilerinin eserleri, bu konuda örneklerle doludur.

43 13 Şevval 1082 (13 Ocak 1672) tarihli, adı geçen nakibüleşrafın mektubu.

ettikleri görülüyor⁴⁴. Demek oluyor ki, şeyhler en azından üç yahut dört asır Bozok mıntıkasında mânevî bir otorite olma niteliklerini korumuş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, Tanzimat'ın ilânından sonra birçok tekke ve zaviyenin vakıfları hükümet hazinesine alınmak suretiyle ortadan kaldırıldığı vakit, Emirci Sultân Zaviyesi vakıfları «müstesnâ evkaftan» sayılmış, sadece yıllık 2850 kuruşluk bir vergiye tabi tutulmuştur⁴⁵. Zaviye şeyhleri bu imtiyazlı durumlarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüşlerdir.

C) Zaviyenin vakıfları :

Gerek Anadolu Selçuklularında ve Beyliklerinde, gerekse Osmanlıların ilk dönemlerinde, zaviye kuran şeyhlere bir kısım arazi bağışlandığına yukarda işaret edilmişti. Zaviyeye vakfedilen bu araziden elde edilen gelirin bir miktarı, zaviyenin kendi öz masraflarına ayrılır, kalanı zaviyeyi yöneten şeyhin ailesi üyeleri arasında pay edilirdi. Şeyh öldükten sonra tasarruf hakkı ailesine intikal eder, aile içinde en yaşlı ve ehliyetli olan erkek evlât şeyhlik makamını işgal ile vakfî yönetir ve gelirleri aile arasında paylaşır. Bu, böylece soydan soya sürüp giderdi, ki bu tip vakıflara «Evlâtlık vakfı» dendiği bilinmektedir. Bazan da vakıf gelirlerinin tasarrufunda aileden bir kaç kişinin iştiraki söz konusu olurdu. Bu sistem, daha XII. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya vuku bulan ilk derviş göçlerinden sonra hemen hemen hep böyle devam etmiştir.

XIII. yüzyılın ilk yarısında ve özellikle Alâ'ud-Din Keykubat I devrinde, Cengiz istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan şeyh ailelerine tanınan bu evlâtlık vakıf imtiyazlarından biri de Emirci Sultan'a verilmişti.

Bizzat Emirci Sultan tarafından tertip edilen asıl vakfiye ne yazık ki bugün elde olmadığından, şeyhin zaviyesine tahsis ettiği vakıf araziyi kesin olarak tesbit etmek pek mümkün olmuyor. Yalnız elde, 721 tarihinde (1321) asıl vakfiyeye göre kopye edilmiş olması gereken, daha doğrusu zikredilen tarihte yenilenen vakfiyenin 1106/1694-5 yılında

44 27 Cumâda'l-ülâ 1230 (7 Mayıs 1815) tarihli, devrin nakibüleşrafının mektubu.

45 13 Recep 1298 (11 Haziran 1881) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası; Zaviyenin 1325 rûmî (1909-10) tarihli yıllık gelir ve gider beyannamesi.

Sorkun kadısı Ahî Çelebi mahkemesinde çıkarılan iki kopyesi ile, yukarıki bahislerde temas edilen 793/1390 tarihli vakfiye mevcuttur. Bu sonuncuda, vakıf arazinin isimlerini ihtiva eden kısım maalesef tahribata uğramış bulunduğundan, belki de söz konusu arazinin orijinal isimlerini ihtiva eden bu belgeden bu konuda tam bilgi elde etmek mümkün olamıyor. Öteki iki kopye ise vakıf araziye kendi devirlerindeki, yani XVII. yüzyıldaki adlarıyla anmaktadır. Bütün bu belgelerde müşterek olan nokta, Zile kazasına bağlı Hüseyinabad (Alaca) divanında bulunan Ziyaret Pazarı'ndaki Divanî malikânenin zaviyeye vakfedilmiş olduğudur. Vakfiyelerdeki isimleri belirtilmiş olan arazi ve köylerin aynı şekilde XVI. yüzyılda tertip edilmiş bulunan bir tahrir defterinde de zikredilmesi, onların itimada değer olduklarını meydana koymaktadır⁴⁶. Bu belgelere göre, XVI. yüzyıldaki isimleriyle Emirci Sultan Zaviyesi'nin vakıflarını teşkil eden arazi şöylece sıralanabilir:

- 1 — Emirci Sultan (Osmanpaşa) köyü, كىق Kaya kışlağı, Satılmışlı kışlağı, Bulduközü mezrası, İkizağıl ve Karalarviranı,
- 2 — Cengiz Han ve Başağıl mezraları,
- 3 — Güdülözü, Güğümayağı ve Yudanlu mezraları,
- 4 — Avansarayı, Bucak ve Kodallu mezraları
- 5 — Belenliviran, Yağmurözü mezraları ve Kargalu kışlağı.
- 6 — Alaüddinlü kışlağı, Şehirviranı, Hacılar? Pınarı, Bor kışlağı ve Güdülbaş Mezrası,
- 7 — Koyunlu Yusufözü mezrası ve Cemaat-i Divân-ı Sakinân kışlağı,
- 8 — Halil Ecelü, Kavak Deresi ve Yapraköbeğı mezraları,
- 9 — Topçu Köyü ve arazisine dahil bulunan Köşgerli mezrası, Gökçe Pınar mezrası; Kamışlı, Çağılgan Musa Kethüda, İmadoğlu, Pirhacılı kışlakları ve Gökçe Bayır adlı mevki,
- 10 — Gökçe Kışlak,
- 11 — Doğancılı kışlağı, Alagözviran ve Kırkpınar,
- 12 — Ağcaköy (Tayfur köyü),
- 13 — Yalnız İn köyü,
- 14 — Şeyh Musa köyü ve Başviran mezrası,
- 15 — Yortan köyü.

46 Şahruh Beğ zamanında yapılan tahririn Muharrem 1093 (Şubat başı 1682) tarihli kopyesi.

Sayılan bütün bu arazilerin, zaviye ilk kurulduğu zaman hep birden mi, yoksa zamanla ilâveler yapılmak suretiyle mi vakfedildiğine dair bir şey söylemek kabil değildir.

Vakfiyelerdeki şartlara göre, söz konusu araziden elde edilecek olan gelir zaviyeye gelen misafirlerin, dervişlerin ve köydeki fakirlerin yedirilip içirilmesine ve lüzumlu tamirata harcanacaktır. Fakat bu gelirden maksat bütün gelirler değildir. Bu araziler, aslında divanî malikâne olup iki baştan tasarruf olunmaktadır. Yani örfî vergiler malikâne sahiplerine, şer'î vergiler zaviye şeyhlerine gitmektedir⁴⁷. Dervişler ve şeyhler her türlü vergiden muaf tutulmalarına karşılık, öteki zaviyeler gibi «âyende ve revendeye hizmet» le yükümlü tutulmuşlardır. Bu nokta vakfiyelerde zaviyenin kuruluş gayesi olarak yer almıştır.

Devletin mali durumunun yerinde olduğu zamanlarda dökünülmeyen vergi muafiyeti, duraklama devrinde, özellikle Celâli isyanları ve İran harpleri gibi karışıklıklar döneminde, yavaş yavaş ihlâl edilmeye başlamıştır. Hatta Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri, XVIII. yüzyıldaki uzun savaş dönemlerinde konulan avarız vergisinin ağırlığı yüzünden zaviyeyi ve köyü terkedip gitmek istemişler, bundan ürken devlet vergiyi hafifletmek zorunda kalmıştır⁴⁸. Hatta bazan, konulan bu vergiler, tekkenin kendi masraflarını karşılayamama ve haraplığa sebebiyet verme gibi durumlar yarattığından, şeyhlerin bizzat hükümdara başvurarak kaldırılmasını istedikleri görülmüştür⁴⁹.

Bu gibi durumların yanında, zaviyenin bir de zaman zaman vakıf arazilerinin gasbedilmesi gibi tehlikeler geçirdiği görülüyor. Meselâ bu arazilere bitişik toprakları bulunan bazı siphiler, zaviyeye ait gelire el koymak istemişle, fakat muvaffak olamamışlardır⁵⁰. Bu çeşit örneklerin çoğaltılması mümkündür.

Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri çoğu defa kendi aralarında da anlaşmazlıklara düşmüşler, bazan da sıkıştıkları zaman gereğinden fazla gelir elde etmek için yolsuzluklara başvurmuşlardır. Şunu unutmamak gerekir ki, Emirci Sultan Zaviyesi gibi yüzyıllar boyu varlığını devam ettirmiş zaviyelerin ve onları yöneten sülâlelerin hemen hepsinde göze çarpan bu nokta, bir dereceye kadar tabii gelişimin neticesidir. Çünkü

47 Başbakanlık Arş., 387 nr. 1 tapu defteri, s. 470.

48 9 Safer 1124 (18 Mart 1712) tarihli bir buyruldu.

49 22 Cumâda'l-ülâ 1235 (7 Mart 1820) tarihli buyruldu.

50 1082 Rebiulevvel başı (Ağustos 1671) tarihli bir hüccet .

başlangıçta nihayet beş on kişiden meydana gelen bir şeyh ailesi, yüzyıllar boyunca büyümeye devam etmekte, vakıf gelirlerinden hisse alacak olanların sayısının artmasına karşılık, vakıf arazi ve onlardan elde edilen gelir bir yerde sabit kalmaktadır. Bu itibarla hissedarların eline geçen gelir miktarı gittikçe azalmaktadır. Bu da ister istemez aralarında bir takım geçimsizliklere ve yolsuzluklara meydan vermektedir. Nitekim Emirci Sultan soyundan gelen ailelerin 1891 yılı dolaylarında otuzu bulunduğu görülüyor⁵¹. Bu ailelerden her biri, asıl Emirci Sultan zaviyesinden ayrı olarak, vakfa dahil otuz köyde ayrı birer zaviyenin başında bulunmaktadır. Bu kadar geniş bir kadroya sahip olan ve Anadolu'nun en eski ailelerinden bu sülâle fertleri arasındaki ayrılık ve anlaşmazlıkların kökü buradadır. Bu geçimsizliklerin değişik biçimlerde ortaya çıktığı müşahede ediliyor. Şöyle ki: Asıl merkez durumunda olan Emirci Sultan Zaviyesi'nin şeyhi, vakfın mütevellisine yılda bir kere bütün gelirleri toplattırmakta ve paylarına düşen miktarı hissedarlara dağıttırmaktadır. Fakat zaman zaman bu hissedarlardan biri veya bir kaç bu dağıtımına razı olmayarak ötekilerinin hisselerini gasbetmekte ve mesele her seferinde ya mahkemeye aksetmekte veya padişaha kadar götürülmektedir⁵². Vakıf mütevellisi, gelirden normal olarak aldığı 1/5 hissenin yanında mütevellilik ücreti olarak hissedarlardan belirli bir miktar para toplamak hakkına sahip olduğu halde, bazı hissedarlar bunu vermeye yanaşmamaktadırlar⁵³. Bununla beraber, zaviye mütevellileri de ara sıra çeşitli yolsuzluklara sapmakta gelirlerini eşit olarak paylaşmalarını gerekirken kendi zimmetlerine geçirmektedirler⁵⁴.

Bir çok kereler hissedarların, vakıf gelirlerini mütevellinin toplamasına meydan vermeden kendilerinin toplamaya kalkıştıkları görülmekte⁵⁵, bazan da halktan birkaç defa vergi almaya teşebbüs ettikleri müşahede edilmektedir⁵⁶. Bunlar zaman zaman, kanunî hisseleriyle

51 25 Cumâda'l-ülâ 1308 (6 Ocak 1891) tarihli, Yozgat Evkaf Dairesi'nin tesbit ettiği liste.

52 Ramazan 1168 (Haziran 1755) tarihli buyruldu.

53 Hüseyinabad (Alaca) kadı naibinin 5 Cumâda'l-âhire 1193 (21 Mayıs 1779) tarihiyle hissedarlara yazdığı tezkire.

54 Başbak. Arş., Cevdet-Evkaf nr. 29757,7 Şaban 1162 (23 Temmuz 1749) tarihli bir arıza.

55 9 Rebiulevvel 1199 (20 Ocak 1785) tarihli Yeniil voyvodasının tezkiresi.

56 Cumâda'l-âhire 1254 (Ağustos 1838) tarihli bir arıza; Sivas defterdarının 29 Zilka'de 1254 (13 Şubat 1859) tarihli ihtar tezkiresi.

yetinmiyerek gayri meşru yollarla başka hisseler edinmek yoluna da gidiyorlardı⁵⁷. Öyle ki, zaviyeye konan misafirleri ücretsiz ağırlamak zorunda oldukları halde onlardan değişik isimler altında ücret istemekteydiler⁵⁸. İşte buna benzer daha birçok yolsuzluklar ve tatsızlıklar hem civar halkı usandırmış hem de mahallî yönetimi uzun süre oyalamıştır. Bu yüzden, vakit vakit Divan-ı Hümayun nezdine çeşitli müracaatlar yapılarak vakıf gelirlerinin Emirci Sultan sülâlesi üyelerine verilecek yerde, tamamen zaviyeye tahsisine dair izin istendiği görülmektedir⁵⁹. Bu müracaatlardan anlaşıldığına göre, hissedar sayısının çok fazla oluşu dolayısıyla vakıf gelirleri onlara bile yetmemekte, zaviyede yolcuların ihtiyaçları temin edilemediğinden bir takım karışıklıklar doğmakta ve zaviye günden güne haraba sürüklenmektedir. Bütün bu müracaatlara rağmen, hükûmetin bu konuda çekimser kaldığı, ilgili herhangi bir muamele yapılmamasından anlaşılıyor.

Öyle görünüyor ki zaviyenin bu gerileyişinin tek sebebi söz konusu durum değildir. Emirci Sultan Zaviyesi, XX. yüzyıla kadar Sivas-Kayseri ve Yozgat-Kayseri arasındaki yol üzerinde bulunduğu için uzun müddet konaklama yeri olmuştur⁶⁰. Yeni çağlarda gittikçe yoğunlaşan çeşitli seyahatlerin gerektirdiği hizmetleri yerine getirmeye, bu ihtiyar müesseselerin artık güçleri yetmemektedir. Nitekim Emirci Sultan Zaviyesi'nde müşahede edilen bu bozukluk sadece buraya has değil, bütün zaviyelerde hüküm sürmektedir. Çağlar boyu Anadolu'nun türkleşme ve müslümanlaşmasında büyük hizmetler gören bu müesseselerin eskidikleri ortaya çıkmıştır. Daha XVII. yüzyıldan itibaren açıkça görülmeye başlayan bu gerileyişi, arşiv belgelerinde adım adım takip etmek zor değildir.

1839 Tanzimat Fermanı'yla beraber, imparatorluk yönetiminin her alanında olduğu gibi vakıflar konusunda da bir takım yenilikler ve değişiklikler yapıldı. Bütün vakıflar, «Evkaf-ı Hümayun Nezaretî» adıyla yeni kurulan teşkilâta bağlandı. Bu duruma göre, imparatorluk içindeki bütün vakıfların yönetimi ve gelirlerinin toplanması, adı geçen

57 Başb. Arş., İbnu'l-Emin-Evkaf, nr. 5684,4 Rebiulevvel 1124 (11 Nisan 1712) tarihli belge.

58 Bozok müteselliminin 1238 (1823) tarihli tezkiresi.

59 Hüseyinabad kadı naibinin Divan-ı Hümayun'a gönderdiği arzının tarihsiz bir kopyesi.

60 J. Mc. Donald Kinneir, Voyages dans l'Asie Mineure, (1813-1814), Paris 1818, s. 149-150; A. D. Mordtmann, Anatolien Skizzen...,s. 125.

teşkilâtın görevlendirdiği özel memurlar tarafından yürütülecekti. Ancak bu değişiklikten, Mekke ve Medine vakıfları, Mevlânâ Celâl'ud-Din-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Veli, Gazi Evrenos Beğ ve Hacı Bayram-ı Veli vakıfları gibi büyük vakıflar ayrı tutulmuş, sadece yıllık 2850 kuruşluk bir meblağ ödemekle yükümlenmişlerdi. İşte Emirci Sultan Zaviyesi de bu müstesna vakıflardan sayılarak o zamanki şeyhlerin ellerine birer berat verilmişti.

Fakat eldeki belgelerden anlaşıldığına göre, daha ileriki yıllarda Evkaf-ı Hümayun Nezareti Emirci Sultan Zaviyesi'nin bu durumunu bilmemezlikten gelerek bütün evkafa el koymak istemiş, sonuç olarak şeyhlerin protestosu ile karşılaşmıştır. İş mahkemeye aksetmiş, bu suretle bir yerde devletle tekke karşı karşıya gelmiştir. Uzun yıllar süren mahkeme safahatından sonra, nihayet 12 Mayıs 1298 (24 Mayıs 1882) de Bidayet Mahkemesi'nce verilen bir kararla Emirci Sultan Zaviyesi'nin müstesna vakıflardan olduğu bir kere daha tescil edilmiştir⁶¹. Bir kaç yıl geçtikten sonra, öteki müstesna vakıfların bu imtiyazları ortadan kaldırılınca Evkaf Nezareti ile Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri tekrar mahkemeye başvurmuşlar, sonunda şeyhler haklı çıkarak zaviye, yılda 2850 kuruş ödemek şartıyla eski imtiyazını korumağa devam etmiştir⁶². Cumhuriyet'in ilâmından sonra 1925 de tekke ve zaviyelerin ilgasıyla birlikte Emirci Sultan zaviyesi'nin vakıflarına hükümet el koymuş, zaviyede bulunan bütün eşya ve kitaplar Ankara'ya nakledilmiştir.

II — Zaviyenin Dîni Hüviyeti :

Emirci Sultan Zaviyesi'nin bir Babai ve Yesevi zaviyesi olduğu ve XIII. yüzyıldan itibaren bu hüviyetini muhafaza ettiği anlaşılacakla beraber, kaynaklarda başka hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Babai

61 Zaviyedeki belgeler arasında, mahkeme safahatı vesair yazışmalarla ilgili bir yığın evrak bulunmaktadır.

62 Söz konusu belgeler arasında, ayrıca ,1888 den 1914 yılına kadar zaviyenin gelir ve giderlerinin tesbit edildiği yıllık beyannameler bulunmaktadır. Bunlarda, zaviye evkafına tabi her köyün ödediği meblağlar ve zaviyede yapılan masraflar birer birer gösterilmiştir. Bunlar sayesinde bu tekkenin yukarıdaki yıllar arasındaki iktisadi durumunu kolayca takip etmek mümkündür.

ayaklanmasında herhalde önemli bir rol oynadığı tahmin edilebilen bu zaviyenin, olay sırasındaki faaliyetlerini bilmek, tekkenin tarihi açısından çok ilgi çekici olurdu.

Zaviyenin, XIII. yüzyılda Bozok bölgesinin en önemli zaviyelerinden birisi olduğunu düşünmek, -XVI. ve sonraki yüzyıllardaki durumuna bakılarak- herhalde fazla mübaiâğah olmasa gerektir. Emirci Sultan'ın Baba İlyas-ı Horasanî, ve oğulları ve Hacı Bektaş-ı Veli ile yakın münasebetleri bulunması, zaviyesinin önemini ima ediyor. Ancak, şu var ki, Emirci Sultan'ın ölümünden sonra yerine geçen şeyhlerin Hacı Bektaş ve onun halefleriyle aynı yakın münasebetleri sürdürüp sürdürmediği hakkında ve Bektaşiliğin teşekkülü sırasında zaviyenin nasıl bir tavır aldığı konusunda bir fikir ileri sürmek kolay görünmüyor. Yalnız her iki zaviyenin de aslında bâtinî (heterodoks) birer Yesevî ve Babaî zaviyesi oldukları göz önüne alınırsa, XVI. yüzyıldan başlayarak nüfuzu gittikçe artan Hacı Bektaş-ı Veli zaviyesinin Emirci Sultan zaviyesini etkilemediğini söylemek herhalde kolay değildir. Zaviyenin XIV. yüzyıl başlarında şeyhi olan ve mezar kitabesine göre 715/1315'te öldüğü anlaşılan Gıyas'ud-Din Muhammed b. Halid b. Ali el-İsfahanî hakkında bilgi edinilebilmiş olsaydı, belki Bektaşilik'in teşekkülü döneminde yaşaması dolayısıyla zaviyenin bu çok önemli devredeki durumunu ortaya koymak kabil olurdu⁶³. Fakat ne yazık ki adı geçen şeyh hakkında hiç bir kayda rastlanamamıştır. Ancak şu var ki, Emirci Sultan'ın Vilayetname'nin yazılışından daha önce Bektaşî panteonuna girmiş olması, benzeri bir çok zaviye gibi, bu zaviyenin de hiç olmazsa XV. yüzyıl başlarında Bektaşî kimliğini kazanmış olacağını düşündürüyor. XVI. yüzyılda ise Emirci Sultan zaviyesinin Bektaşî hüviyeti meydandadır. Şöyle ki: Zaviye belgeleri arasında bulunup 997/1589 tarihini taşıyan ve zaviyenin o zamanki şeyhlerinden Seyyid Hasan adına tertip edilen tipik bir seyyidlik vesikasında, Bektaşilik'in sembolü olan ve her kenarı on iki İmamdan birini temsil eden dört «teslim taşı» motifi yer almaktadır. Bu teslim taşlarının her birinde, oniki İmam'ın isimleri yazılı olup ayrıca Hz. Ali'yi övücü bir takım sözlere tesadüf edilmektedir. Fakat özellikle Bektaşîler ve Alevîlerce çok büyük bir önem verilen ve «Nâdi Ali» diye bilinen şu arap-

63 Mezarı Emirci Sultan'ın hemen yanbaşıında bulunan bu şeyhin vefat kitabesi şöyledir: مرحوم غياث الدين محمد بن خالد بن علي الاصفهانى . . . مات و مات في اواخر ربيع الآخر سنة خمس عشر و سبعمائة . (R. Ahir 715=Ağustos 1315)

ça kıtanın bulunuşu, hiç bir şüpheye yer vermeyecek şekilde bu hususu ispat ediyor⁶⁴.

ناد علیاً مظهر المعجائب
تجدة عوناً لك في الثواب
كل هم و عم سينجلي
بولاتك يا على يا على يا على

«Ali'yi çağır, o hayret verici şeyler yapanı,
Zor günlerde onu kendine yardımcı bulursun.
Bütün sıkıntı ve kederler dağılıp gidecektir,
Senin velâyetin hürmetine yâ Ali, yâ Ali, yâ Ali».

Zaviyenin tarihi bakımından kıymetli olan bu belgenin, aslında hiç te şaşkırtıcı bir yanı yoktur. Zira Sulucakaraöyük'e çok yakın olan bu bölgede oturan türkmenler arasında, XV. yüzyıldan beri şiî inançlar oldukça yaygındı. Zaten son araştırmalar, İran'da kurulan Safevî devletinin teşekkülünde, temel kitleyi meydana getiren türkmenlerin, özellikle Orta Anadolu'dan, dolayısıyla Bozok yöresinden İran'a gittikleri ortaya çıkarmıştır⁶⁵.

Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âlî'nin ifadeleri de Emirci Sultan Zaviyesi'nin bir nebze şiîlikle alâkasını gösteriyor. 1596 da Bozok Sancağı'nın muhafazasına memur iken tekkeyi ziyaret eden tarihçinin haber verdiği göre, o tarihteki tekke şeyhi Umdet'ul-Mâcîn, Bağdat'ta İmam Musa Kâzım türbesinde mücavir olan Şeyh Ebû Tûrâb'ın halifesidir⁶⁶. Yani, gerek Ebû Tûrâb'ın, gerekse halifesi ve Emirci Sultan Zaviyesi şeyhi Umdet'ul-Mâcîn'in birer şiî sufisi olduklarına muhakkak nazarıyla bakılabilir.

Yukarda bahis konusu edilen seyyidlik vesikasının ikinci önemli bir yanı da, Emirci Sultan soyundan gelen şeyhlerin «seyyid» yani Hz. Hüseyin nesline mensup sayıldıklarını göstermesidir. Bundan başka, biri 981/1573 tarihli olup Seyyid Şah Hüseyin b. Seyyid Veli namında-

64 Bu «Nâdi Ali» konusunda bk. A. Gölpınarlı, Mevlelik âdab ve erkânı, İstanbul 1963, s. 117, not. I.

65 F. Sümer, «Bozok tarihine dair araştırmalar», s. 330. Ayrıca geniş bilgi için bk. aynı yazar, Safevî devletinin kuruluşunda Türkler, Ankara 1976, ss. 48-49.

66 Kunh'ul-Ahbâr, c. 5, s. 58.

ki şeyh için, öteki, 1003/1595 tarihli olup Seyyid b. Uğurlu b. İbrahim için tertiplenen iki seyyidlik vesikası da bunu teyid ediyor⁶⁷.

Emirci Sultan Zaviyesi'nin XVII. yüzyıldaki tasavvufi durumuna dair, belgelerde herhangi bir bilgiye rastlanmıyorsa da, Bektaşî zaviyesi olma niteliğinden uzaklaştığına ait bir belge de mevcut değildir. Bu bakımdan onun bu yüzyılda ve hatta XVIII. yüzyılda da yine bektaşî olarak kaldığı söylenebilir. Maamafih, herhangi bir değişikliği gösteren bir kısım belgelerin aslında var olup kaybolduğu da akla gelebilir. Ancak ne olursa olsun, şimdilik söylenebilecek şey, zaviyenin söz konusu iki asır boyunca yine Bektaşî kaldığını kabullenmek olacaktır.

Zaviyedeki asıl köklü değişiklik, XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. 20 Muharrem 1306 (26 Eylül 1888) tarihli olup zaviye şeyhlerinden biri adına tanzim edilen bir Nakşibendî icazetnamesi ve çağdaş öteki belgeler, Emirci Sultan zaviyesi'nin XIX. yüzyıldan itibaren bir Nakşibendî zaviyesi haline geldiğini açıklıyor. Zaviyenin hüviyetindeki bu değişiklik sadece buraya mahsus bir olay değildir. Bilindiği gibi, II. Mahmud'un 1826 da Yeniçeri ocağını ortadan kaldırması üzerine, onunla yakın ilgisi bulunan Bektaşîlik, çok sıkı ve çetin bir takibe maruz kalmış, bir çok Bektaşî şeyhi kaçıp gizlenmek durumuna düşmüştü. Hükümet bu arada Bektaşî tekke ve zaviyelerine el koymak ve bunları tam sünni bir karakter taşıyan Nakşibendîlik'in emrine vermek suretiyle tarikata kuvvetli bir darbe indirmek istemişti. Bütün Bektaşî zaviyelerine Nakşibendî şeyhler tayin edilmiş, veya Bektaşî şeyhleri Nakşibendî olmak zorunda bırakılarak bu tarikatın âdâb ve erkânını icra etmekle yükümlü tutulmuşlardı. Sözde Nakşibendî olan bu Bektaşî tekke ve zaviyelerinden çoğu, gizliden gizliye asıl hüviyetlerini koruyabilmişler, bir kısmı da Emirci Sultan zaviyesi gibi zamanla gerçekten Nakşibendî zaviyesi haline gelmiştir.

İşte bahis konusu icazetname, bu olayın bir belgesidir. Herne kadar 1888 tarihini taşıyorsa da esasında zaviyenin daha 1826 dan itibaren Nakşibendîliğe geçtiğine şüphe yoktur. Bu tarihten beri de kapatılıncaya kadar hep Nakşibendî kalmıştır.

67 Belgeler kısmına bakınız.

SONUÇ :

XII. yüzyılın sonlarıyla XIII yüzyılın ilk yarısı arasındaki dönemde, özellikle Moğol istilasından sonra Mâverâünnehr, Hârezm, Hırasan ve Âzerbaycan'dan Anadolu'ya göç eden şeyhler ve dervişler arasında birçok Yesevî tarikatı mensubu da bulunmaktadır. Bu göçmen Yesevî şeyhlerinden biri de Emirci Sultan lakabıyla ünlü Şeyh Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed'dir.

Emirci Sultan, 600/1203-4 dolaylarında ailesi fertleriyle birlikte Dânişmendiye (Bozok) bölgesinde, sonradan kendi adıyla anılan köyde yerleşmiş ve bir zaviye kurmuştur. Civardaki bir kısım araziyi bu zaviyeye vakfederek tarikatının yayılmasına gayret göstermiş, dolayısıyla o muntıkada İslamiyet'in tanınmasına hizmet etmiştir. Buradaki faaliyetleri sırasında, Amasya'daki zaviyesinde oturan ve kendi gibi bir göçmen türkmen şeyhi olan Baba İlyas-ı Horasanî yakın çevresi ile ilişkiler kurmuştur. Nihayet, 1240 yılında çıkan ayaklanmaya da katılarak zaviyesinin bulunduğu Ziyaret Pazarı'nda yapılan bir savaş sırasında hayatını kaybetmiştir.

Daha kurulduğu tarihten itibaren Kayseri ve Kırşehir'den Sivrihisar ve Amasya taraflarına giden yollar üzerinde bir konak yeri olan zaviye ve köy, XIII ve XIV., belki de XV. yüzyıllarda oldukça parlak bir içtimaî ve iktisadî dönem yaşamıştır. Daha başından beri bir Yesevî-Babai zaviyesi olan bu zaviye XV. yüzyıldan başlayarak Bektaşilik'in nüfuzu altına girmiş ve uzun müddet bu tarikata bağlı kalmıştır.

1256 yılında Moğol ordularının fiilen Anadolu'yu işgali ile birlikte zaviyenin bulunduğu bölge göçebe Moğol oymaklarının yurdu haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra sırayla Eretna Oğulları ve Kadı Burhan'ud-Din Devleti hakimiyetine giren bölge ve zaviye bir ara Dulkadıroğlu Beyliği'ne geçmiş, özellikle XVI. yüzyılda Alâ'ud-Devle ve oğlu Şahruh Beyler zamanında yine parlak bir devir sürdürmüştür. Daha sonra Osmanlı hakimiyetine geçen bölgede Emirci Sultan Zaviyesi şeyhleri önemli bir göreve tayin edilmişler, yani bölgedeki bütün seyyid ve şeriflerin kaymakamlığına yüksel-

mişlerdir. Bu görev onların manevî nüfuzlarının artmasına yardımcı olmuştur.

XVII. yüzyılda Celâlî isyanları ve Osmanlı-İran savaşları yüzünden zaviye ve vakıflarına dahil köyler sarsıntılı yıllar yaşamışlardır. Zaviye 1826 da Bektaşilik'in uğradığı takip sonucu öteki Bektaşî zaviyeleri gibi kimliğini değiştirmek zorunda kalmış ve bu tarihten kapatılıncaya kadar Nakşibendî zaviyesi olarak varlığını sürdürmüştür.

Tanzimat'ın ilânından sonra bir çok tekke ve zaviyenin vakıfları Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlandığı halde Emirci Sultan Zaviyesi'nin vakıfları sonuna kadar imtiyazlarını muhafaza edebilmişlerdir. Nihayet Cumhuriyet döneminde, 1925 yılında, arkasındaki yediyüz yıllık iyi -kötü geçmişiyle birlikte Emirci Sultan Zaviyesi de tarihe karışmıştır. Bununla beraber Emirci Sultan türbesi, asıl adı unutulmuş Osmanpaşa Tekkesi namıyla -yüzlerce yıl önce olduğu gibi- bugüne kadar halk tarafından büyük bir saygıyla ziyaret edilmiş, hastaların, çocuğu olmayanların ümit kapısı haline gelmiştir. Osmanpaşa Tekkesi bugün, kendisine 26 parça köyün bağlı bulunduğu 2. 192 nüfuslu, Yozgat'ın küçük bir nahiyesidir.

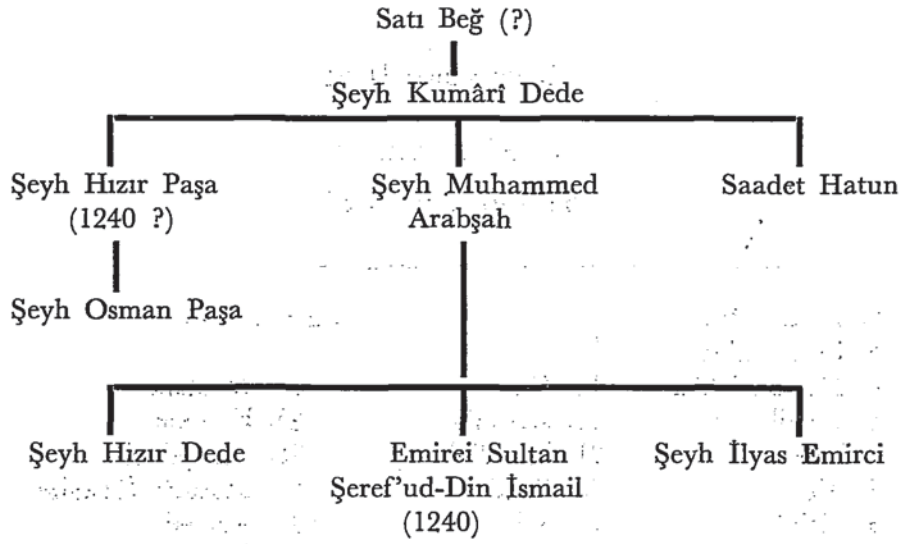
*

(*Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ* yazarı Yusuf Ziya'nın, ta'lik ile yazdırıp türbeye koyduğu fakat bugün mevcut olmayan, Emirci Sultan'ı öven marzumesi (s. 22):

Bu dergâh-ı dilârâ bârigâh-ı Mîrce Sultan'dır,
 Bu sultan bir velî-yi bâde-nûş-i ışk-ı Yezdandır.
 Yek hâher-zâdesi olmak ile ol Şâh-ı Karen'in ,
 Eğer nazm-ı sakile iftihar eyleser şâyandır.
 Kemal-i hûb ü ihlas ü edeble girse bir kimse
 Dua-yı müstecabı kalb-i mahzûnîde şâdandır.
 Edüp terk ile câhın, hizmetini eylemiş tercih
 Yatan nezdinde Pîr'in sûtûde-paşa-yı Osmandır.
 Ziya, bu fırsatı fevt eyleme, gel iste maksudun
 Bu pîr-i dest-gîrin himmeti her derde dermandır.

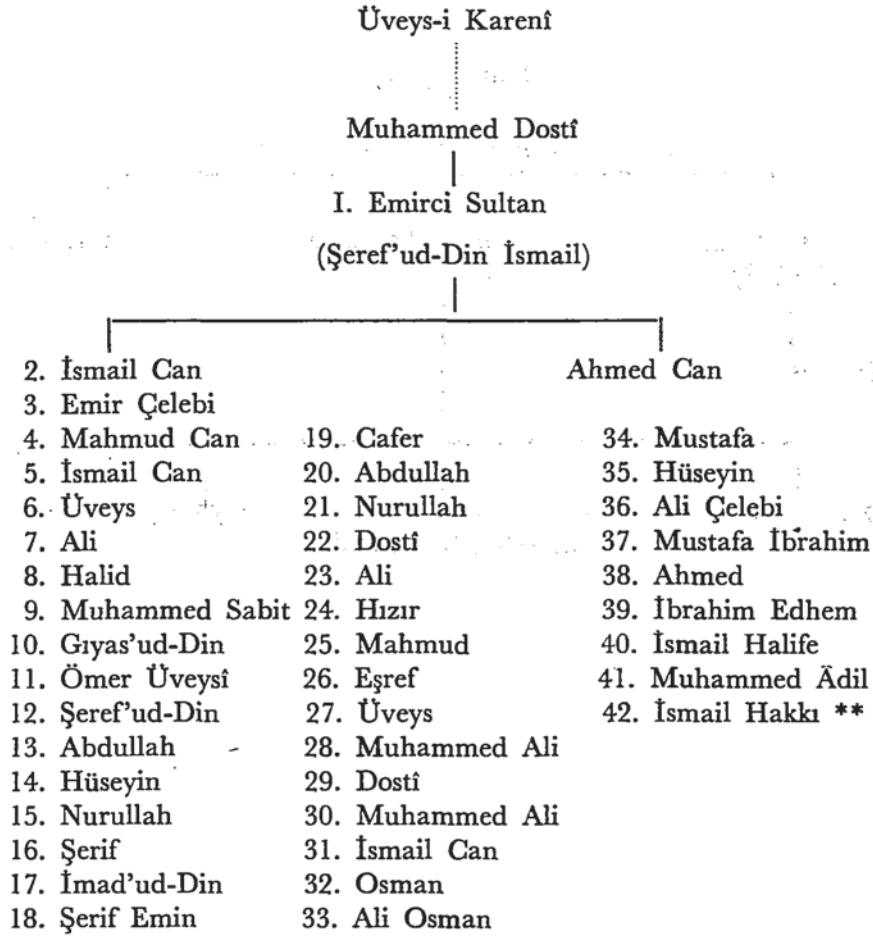
EK : I

EMİRCİ SULTAN'IN SOY KÜTÜĞÜ

EK : II

EMİRCİ SULTAN ZAVİYESİ ŞEYHLERİNDEN İSMAİL HAKKI EFENDİ'NİN 1335 RUMİ (1919) YILINDA «Öteden beri mevcut silsilenâme ve kuyûdât-ı resmîyeye müvafık olarak» TERTİP ETTİĞİ, ZAVİYENİN ŞEYHLERİNİN LİSTESİ*

* Liste belgede belirtildiğine göre aynı zamanda bir «Üveysî Silsilenâmesi» olarak düzenlenmiştir.

** Listeyi tertib eden Şeyh İsmail Hakkı Efendi.

EK : III

EMİRCİ SULTAN ZAVİYESİ VAKFIYESİNİN TERCÜMESİ*

Bism'illâh'ir-Rahmân'ir-Rahîm

Övgü her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen Allah'a mahsustur. Bütün yaratılmışların efendisi olan peygamberi Hz. Muhammed'e ve onun hayırlı, iyi işler işleyen ailesi ile arkadaşlarına salât ve selâm olsun. Bütün yaratılmışlara yüce lutfu ile nimetler ihşan eden o Allah, düzenleyici kudretiyle gökleri ve yeri yaratmıştır. Yaratıklarına doğru ve yüce yolu da göstermiştir. Kâinatın düzeni ve âdemoğullarının intizamı, onların sırrı sebebiyle sabit ve daimdir ki, her biri hak yoluna davet etmiş tevfik yolunu göstermişlerdir. Allah onların hepsinden razı olsun.

Bu şerefli vakfiyenin yazılmasının sebebi şudur ki: Üveys el-Karenî -Allah onu mağfiret ve aziz sırrım takdis buyursun- Hazretlerinin temiz sülâlelerinden Emirci Sultan, Zile kazasında Hüseyinabad Divanında (bulunan Osmanpaşa köyünde) «Fukarâ ve Mesâkin» için zaviye yapmıştır ve vakfeylemiştir. Ancak bu sahih olmadığından adı geçen divanî malikânenin yarısını da satın alarak mütevellî kendisi olmak şartıyla söz konusu zaviyeye vakfetmiştir. Diğer mülk sahipleri ise, mütevellî kendileri olmak şartıyla malikânenin diğer yarısını zaviyeye bağışlamışlardır.

Emirci Sultan'dan sonra onun erkek evlatları ve erkek evlatlarının evlatları aşağı doğru tevliyyete geçeceklerdir. Erkek evlatları kalmadığı takdirde, kız çocuklarının evlatları aşağı doğru mütevellî olacaklardır. Onlar da kalmadığı takdirde, erkek çocuklarının köleleri, onlar olmazsa kız çocuklarının köleleri mütevellî olacaklardır, ki bu durumdan Allah'a sığınırız.

Vakfin hudutları şöyledir:

Osmanpaşa deneni köydeki genel yolda ? ya kadar,
Çeşka Dağı arkasından, Koyunlu Yusuf diye bilinen yerden iki
tarafli olarak doğudaki Karaviran'a kadar,
Oradan Kapan Gedigi ve Lök deneni yere kadar,

* 8 Şaban 721 (2 Eylül 1321) tarihli olup eskidiği için Sorkun kadısı Ahî Çelebi Mahkemesinde 1106. (1694-5) yılında çıkarılan suret.

Oradan Ürküt Kayası'na kadar,
 Oradan Körce Kuyu'ya kadar,
 Oradan Bozbelen'e kadar,
 Oradan Karaca Ziyaret'e kadar,
 Oradan Yerce (Birce?) Kuyu'ya kadar,
 Oradan Kanak Köprüsü'ne kadar,
 Oradan Karakaya'ya kadar,
 Oradan Elvancık'a kadar,
 Oradan Gelingüllü'ye kadar,
 Oradan Konak, Eğrisu ve Çataldoğu (Çatalöyük)'ya kadar,
 Oradan Keşme Boğazi'na kadar, Kurucu aklan'a kadar,
 Oradan Karacık Pınar'a kadar,
 Oradan Taşlitepe'ye kadar,
 Oradan Eğrisu ki hala akar nehirdir, oraya kadar,
 Oradan Peyniryemez'e kadar,
 Oradan Keşme'ye kadar,
 Oradan Güğümayağı'na kadar,
 Oradan Güğümöbeği'ne kadar,
 Oradan Taşğün Tarlası'na kadar,
 Oradan Cemal Yokuşu'na kadar,
 Oradan Güllüce'ye kadar,
 Oradan Kurtbasan Tepe'ye kadar,
 Oradan Doğu Tepe'ye kadar,
 Oradan Taşlu Tepe'ye kadar,
 Oradan Güdülbaş'a kadar,
 Oradan Nalluca Ağaç'a kadar.

Bu hudutlarla çevrili bulunan arazinin içinde meyveli meyvesiz bütün ağaçlar, akarsular, kaynaklar bütün hukuk vesair faydalanılacak yerleriyle; adı geçen köy ve mezrealardan elde edilen az çok iri ufak, büyük küçük, yeni eski, uzak yakın, taş göl, açık gizli, bina veya dere ne varsa bütünüyle; yolları, mahzenleri, istirahat yerleri, iç ve dış, bitişik ve ayrı bütün hukukuyla; mezarlık, mescid ve sebillerden başka faydalanılabilir ne varsa, «Ulu Aziz, şeyhlerin ve akranlarının iftiharı SULTAN EMİRCİ (Allah şerefini daim eylesin) tarafından bina ve inşa kılınan bu zaviyenin işlerine vakfolunmuştur.

Ancak bunun için vâkıflar tarafından şu şartlar ileri sürülmektedir:
 Söz konusu vakıflar mümkün olabilen en iyi şekilde kullanılmalı-

dır. Zikredilen mezrea ve köylerden elde edilecek gelir zaviyeye ait işlere, gelip geçen yolculara ve müslüman fakir ve miskinlere sarfolunmalıdır. Şayet zaviye harap olur yahut yıkılırsa fakir ve miskinlere sarfolunacak olanlar zaviyenin tamirine ve eski haline getirilmesine harcanmalıdır. Eğer zamanın engelleri ve olayların akışı yüzünden zaviyenin eski haline getirilmesi mümkün olmazsa, adı geçen köy ve mezreaların geliri Zile'deki fakir ve miskinlere sarfedilmelidir.

Vâkıf bilmektedir ki (Âhirette) kurtulacak olanlar (dünyada) ekenlerdir. «İnsan için çalışmaktan başka yol yoktur». O çalışmasının karşılığını mutlaka görecektir.» . Kıyamet gününde malını hazır olarak bulacaktır. Vâkıf inanmaktadır ki yapılacak en faydah şey, güzel işler yaparak sevap kazanmak suretiyle Allah'a yaklaşımdır. Bu da Allah'ın rızasını, hoşnutluğunu gözeterek malım yolunda sarfetmekle olur.

Bu suretle en temiz ve en doğru bir niyetle, Allah'ın rızasını kazanmak ümidi şiddetli azabından emin olma duygusu ve bol sevap almaya rağbeti yüzünden malını vakf ve hapsedmiştir. Allah'ın o azametli gününde kendisini cehennem ateşinden koruyacağını, evliya ve salihlerle birlikte cennete koyacağını ümid etmektedir. «Bu öyle bir gündür ki, Allah doğrulara yaptıkları güzel işler yüzünden mükafat verecek, zalimleri de günahları sebebiyle cezalandıracaktır.» «Bu gün öyle bir gündür ki, temiz bir kalpten başka ne servet ne de evlat kişiye fayda verir.»

Yapılan bu vâkıf, sağlam, yürürlükte olan, açık ve şer'i usule uygun olarak tesbit edilmiştir. Bu itibarla satılmak, bağışlanmak, rehin verilmek, mülk edinmek, mahiyetini değiştirmek veya kiraya verilmek asla bahis konusu olamaz, miras olarak ta intikal edemez, «Ta ki Allah yer yüzüne ve üstündekilere vâris oluncaya kadar.» «O, vârislerin en hayırlısı ve bütün yaratıkların gerçek sahibidir.» O yaratıklardan, Allah'a ve âhiret gününe inanıp O'nun heybetinden korkan hiç bir kimse -isterse hükümdar, sultan, kadı, vali, mütevellî yahut fakih olsun- bu vakfiyeyi değiştirmeye, ortadan kaldırmaya veya iptale yetkili değildir. Kim böyle bir şey yapacak olursa, Kıyamet gününde Allah onun yaptığı kötülüğün cezasını vermeye yeterlidir. «O günde zalim elleri üzerinde sürünecek, mal ve evlat fayda vermeyecek, suçlular simalarından bilinecektir.» «Saçlarından ve ayaklarından yakalanıp ateşe atılacaklardır.» «O gün geldiği zaman kişi öz kardeşinden, anne ve babasından, evlatlarından bile kaçacaktır.» «O günde herkese ancak işlediği iyi işle; in yararı dokunacaktır.» Allah buyurur ki: «Kim zerre miktarı

iyilik yaparsa mükafatını, kötülük yaparsa cezasını mutlaka görecektir». Kim artık bunu işittikten sonra (bu vakfiyeyi) değiştirmeye kalkarsa günah ve vebali onun üzerindedir. «Zira Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir». Vakfı mükafatlandırmak, son derece cömert olan Allah'a aittir. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti bu vakfiyeyi bozan, değiştiren veya iptal edenlerin üzerine olsun. «Onlar cehennemde kalacaklar ve kendilerine bir mühlet de verilmeyecektir».

Bu vakfiye kadıya arz olunmuştur. O, içindekileri gözden geçirmiş, hükümlerini kontrol etmiş, şartlarını incelemiş ve sonunda vakfin sağlam ve usule uygun olduğuna, kanunî hiç bir engelin bulunamayacağı karar ve hüküm vermiştir. Buna, sözüne güvenilir, namuslu ve doğru kişilerden meydana gelen bir meclis de şahitlik etmektedir.

Bu vakfiyenin yazılışı ve şahitlik işi yediyüz yirmibir yılının Şaban ayının sekizinde vuku bulmuştur.

Şahitler:

El-Hâc Davud b. Hacı Hüsam	Hâce Emir b. İsa
El-Hâc Bayram b. Ahmed	İbrahim b. Ömer
Süleyman b. Hâce Ömer	Yusuf b. Abbas
Süleyman b. Şeyh Yakub b. İbrahim	Mahmud b. Abd'ul-Aziz
Hacı Mehmed b. Ahmed	Mahmud b. Yakub

ve diğerleri

Vakfnâmenin içindekilere şahitlik edenler:

El-Hâc Koca Hasan b. Polad Beğ	Hacı Ahmed b. el-Hâc Hasan
Mevlana Mehmed b. Ahmed	Süleyman b. Veli
Hasan b. Murad	İbrahim b. İsa
Ali b. Hüseyin	Durmuş b. Durak
Şeyh Ali b. Zen'ud-Din	Mehmed b. Ali
Murad b. Mustafa	İdris b. Hasan
Pîr Ahmed b. Hamza	Yunus b. Ali
Yunus b. Musa	İbrahim b. Ahmed
Derviş Hüseyin b. Hasan	Davud b. Mustafa
Yahya b. Muharrem	

ve diğer hazır bulunanlar

EK : IV

ZAVİYEYE AİT DİĞER BİR VAKFIYE TERCÜMESİ*

(Baş tarafı eksik)

.....(vâkıf) Allah'a tam manasıyla yönelmiş ve görmüştür ki (Kıyamet denen) o büyük günün korkusu önünde durmaktadır. Âhiret yolunda yürümek için azığa ihtiyaç vardır. Bu sebeple vâkıf iyice bilmektedir ki, Allah'ın mülkünde sevap ve iyiliğin devamı için en faydalı şey vakıf yapmaktır. İşte bu amaca hizmet maksadıyla «Ziyaret Pazarı» bölgesindeki «Divan-ı اروح un,.....Obasının ve bütün Akviran Köyü'nün tamamını vakfetmiştir.**

Buralarda bulunan ve adı geçen yerlerdeki bütün mekânlar,,,.....,araziler, nehirler, tepeler, dağlar, su kaynakları, kuyular vesair şeyler bu zaviyeye aittir. Bu zaviye, «eş-Şeyh'ur-Rabbânî ve'l-Ârif'us-Samedânî eş-Şeyh EMİRCİ B. eş-şeyh'us-Sâlik, Umîdet'ul-Meşâyh'il-Kibar ARABŞAH B. eş-Şeyh'ul-Merhum eş-Sâid er-râcî ilâ rahmetillahi teâlâ ve gufranihi eş-Şeyh KUMARI'ye mensuptur. Allah onları mağfiretine mazhar kılsın. Onların her ikisi de o kadar şöhret sahibidirki bunu sınırlamaya imkân yoktur.

(Yapılan vakıf) sağlam ve kanuna uygun bir vakıf ve gönül rızasıyla yapılmış olan bir haptir. Satılamaz, bağışlanamaz ve miras yolu ile intikal edemez; «Ta ki Allah yeryüzüne ve üstündeki her şeye vâris oluncaya kadar. Çünkü O, vârislerin en hayırlısıdır.». Artık her kim bunu değiştirmeye kalkarsa bütün günahı onun üzerine olacağından şüphe olmasın.

(Zaviye'ye ait bütün işlerin yönetilmesi), eş-Şeyh'uz-Zâhid el-Mütteki el-Mütedeyyin, büyük şeyhlerin halifesi, eş-Şeyh OSMAN PAŞA B. eş-Şeyh'ul-Merhum eş-Şehid HIZIR PAŞA (Allah onun nefeslerinin sayısını artırsın ve ecdadına rahmet etsin) ya havale edilmiş, nazırlık ve mütevellilik görevi kendisine verilmiştir. Ondan sonra mütevellilik ve nazırlık adı geçen zaviyede kendisinin yerine şeyh olan zata geçecektir. Daha sonra ise bu görevler Ziyaret Pazarı bölgesinin hakimine intikal edecektir.

* 14 Recep 793 (17 Haziran 1390) tarihlidir.

** Nokta ile belirtilen kelimeler, asıl metinde bozularak okunamaz duruma gelen kelimelerdir.

Zaviye harap olduğu zaman ikinci ve üçüncü defa tekrar eski durumuna getirilecektir. Şayet zaman ve olayların çeşitli engelleri yüzünden bu mümkün olmazsa, Ziyaret Pazarı mıntukasındaki fakir ve miskinlere verilecektir.

Yapılan bu vakfi vâkıfın (dedesinin?) kızı ifeetli ve asıl SAADET HATUN bint el-EMİR el-merhum KUMÂRÎ b. el-EMİR el-merhum Es-Saîd SATI BEĞ (?) de tasdik ve teslim etmiştir, ve şariate uygunluğunu belirtmiştir.

Bu vakfın sağlamlığına ve lüzumluluğuna bölge hakimi (Allah onun şanını yüceltsin) karar vermiş ve bu karara mecliste hazır bulunanlar şahit olmuşlardır. Bu, (Allah onun iyiliklerini kabul etsin) vâkif şu şartları koştuktan sonra olmuştur:

Vakıflar en iyi şekilde kullanılacaktır. Bu vakıflardan elde edilecek olan gelir önce vakfın kontrolü işine, ikinci olarak bizzat îmarına sarfolunacaktır. Daha sonra zaviye için gerekli yastık, şamdan, kandil, yağ, mum, yemek pişirilecek kap kacak vesair ihtiyaçların görülmesine harcanacaktır. Geriye kalacak olan miktar ise zaviyeye gelip gidenlere, misafirlere, bizzat zaviyede yahut civarında oturanlara ve zaviyeye gelip giden fakir ve miskinlerin yedirilip içirilmesine sarfolunacaktır.

Bu vakfiye, hazır bulunan müslümanlardan bir topluluk şahitlik etmiş olup vakfiye yediyüz doksan üç yılının Recep ayının on dördün-

Vakfiyeyi yazan ve içindekine şahitlik eden:

vakfa şahitlik eden:

1) Evhad b. Ahmed el-Kayseri	2) Abd'ul-Gaffar b. Mehmed
3) İsfendiyar b. Ali el-Mısrî	4) Mesud b. Süleyman el-Mütefakkih
5) Şeyh Mahbub b. İsfendiyar el-Mısrî	6) el-Hâc Halil b. Mehmed
7) Hacı Hızır b. Abdullah	8) Hacı Yahya b. Hasan (Haffaf)
9) el-hâc Mansur b. Hızır (Na'al)	10) el-Hâc Hasan b. Ali Paşa
11) İzz'ud-Din b. Muhy'id-Din	12) el-Hâc Rük'n'ud-Din b. Muhy'id-Din
13) Ali b. Davud b. Nizam (Habbaz)	14) Bayezid b. HacıBeğ b. Ferhad (Na'al)

15) Yahya b. el-Hâc Ruknî'ud-Din	16) Hacı Hasan b. Mahmud
17) Abd'ul-Aziz b. Abdullah	18) Şeyh Tevekkül b. Emir Hüseyin Çelebi
19) Şeyh İmad b. Alişir	20) Kutlu Beğ b. Tanrıvermiş (Bezzaz)
21) Ahmed Paşa b. Mehmed (Bezzaz)	22) Ahî Süleyman b. Ahî Nurullah (Bezzaz)
23) el-Hâc İbrahim b. Ahmed	24) Süleyman b. Rüstem
25) Muhsin b. Yunus (Muhzır)	26) Hacı Mehmed b. el-Hâc el-Kayseri
27) Bahşayış b. Aziz	28) Ahî Hüseyin b. Ahî Bahtiyar
29) Beşir b. Safa (Kasap)	30) Ahî Peyrev b. Hacı Hasan (Kasap)
31) Hâce Ali b. Yusuf (Na'al)	32) Yahya b. Halil
33) İsmail b. Süleyman	34) Müsafir b. Zekeriya
35) Kutlu Beğ b. Kutuşah	36) Hacı Ömer b. İlyas

EK : V

İCÂZETNÂME TERCÜMESİ

(Evahir-i Zilka'de 794/Ekim başları 1392 tarihli)

(Baş tarafı eksik)

...Daha sonra herhangi bir mürşidin aracılığı olmaksızın, cezbe ehlerinden Kutb'ul-Evliya ve Umdet'ul-Asfiya ve Zübdet'ul-Ârifin ve Sultan'u Budalâ'il-Âlemîn Atşân'u Hazret'illahi Teâlâ Hazreti EMİRCİ (Allah onun aziz sırrını takdis buyursun) ile sohbet etmiştir. O daha küçükken dedesi KUMARI DEDE ona bakmış ve şöyle demiştir: «Günün birinde bu, Allah'ın marifet hazinesinden büyük bir hisseye nail olacak ve şeyhlerin şeyhi, cezbe ehli ve aynelyakîn sahibi bulunacaktır. Bu küçük, günün birinde öyle bir okyanus haline gelecektir ki, ondaki her damlanın sırrını ancak hakkıyla Allah bilir.». Delikanlı olduğu zaman yüz yıl süre ile insanlardan ilgisini kesip yalnızlığı seçmiştir. Onun

kardeşi Sahib'us-Safve ve's-Safâ İLYAS EMİRCİ (Allah rahmet etsin) de onunla sohbet etmiştir.

Onunla Sahib'ul-Keşf ve'l-Beyan SEHM'UD-DİN PAŞA (Allah ona rahmet etsin) da sohbet etmiştir.

Onunla kardeşi Zübdet'ul-Fukarâ ve Zinet'ul-Evliyâ Şeyh HIZIR DEDE (Allah ona rahmet etsin) de sohbet etmiştir.

Onunla Sahib'uz-Zâhir ve'l-Bâtın SEYYİD ALİ (Allah onun mezarını gufran yağmuruyla sulâsın) da sohbet etmiştir.

Onunla amcasının oğlu Ehl'ul-Kerem ve.....ve'r-Rahme Şeyh OSMAN (Şamı tıpkı saf sular ve gece karanlığında doğup parıldayan yıldızlar gibi parıldasın) da sohbet etmiştir. O, ahdi ve tevbeyi ve tâcı Hazreti Sultan'ul-Meczûbin EMİRCİ (Allah onun mübarek sırrını takdis etsin) den almıştır. Onun ahlâkının güzelliği hareketlerinin doğruluğuna, dışının temizliği içinin de saflığına yeteri kadar delâlet etmektedir.

Bu icazetnameyi, özü sözü doğru, kendilerine güvenilir büyükler ve salih fakir (derviş) lerden kurulu bir meclis huzurunda, gelip geçenlerin hizmetine lâyıkiyle baksın ve elini onlara uzatsın diye kendisine verdik. O ahit ve tevbeyi alarak sevenlerin ve inananların tâcını giymiştir. Ayrıca kendisine, elini kendi elimiz, sözünü kendi sözümüz, rızasını kendi rızamız gibi kabul ettiğimize dair vasiyetimizi de hatırlattık. Nitekim Nebî (Allah'ın selâmı üzerine olsun) şöyle buyurmaktadır: «Ümmetim bir elin parmakları yahut bir duvar gibidir ki biri ötekine kuvvetle bağlıdır.» Bu da Allah'ın kitabına sarılmakla olur. Peygamberin bundan maksadı, takva ipine Kıyamet gününe kadar yapışmaktır.

İşte bu, benim vasiyetim ve Allah yanında delilimdir. Bu icazetname, fakir (derviş) ler ve sözü doğru kimselerden meydana gelmiş bir mecliste tertib etmiş olup doksan dört yılı Zilka'de ayının sonlarında yazılmıştır. Övgü Allah'a ve salat peygamberine olsun.

Bu icazetnameyi, Allah'ın zayıf ve fakir ve hakir kulu Ebu'r-Rıza İbrahim b. Mahmud b. Murâd yazmıştır. Allah günahlarını affetsin.

*

İcazetnamenin kenarındaki ibarelerin tercümesi:

Bu şerefli ve mübarek icazetname, eş-Şeyh'us-Sâlik Kutb'ul-Evliyâ ve'l-Mürşidin SULTAN EMİRCİ (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)

dan.....ve.....adıyla meşhur.....(ya intikal etmiştir):
 ..ve Davud b. Miskin, cezbe ehlinden:
 Şahid:İbrahim b.Ali Şahid:Ahmed..... Şahid:Hacı Seyyid Ahmet
 b. Seyyid Talib

Şahid:.....

Bu şerefli ve mübarek icazetname eş-Şeyh'us-Salik, Kutb'ul-Evlî-yâ ve'l-Mürşidin Şeyh ŞEREF'UD-DİN OSMAN PAŞA (Allah onu mağrifetine doyursun) dan Şeyh'ul-Mu'tekidîn ve'l-Müridîn Şeyh ŞAHİN el-Müştehir bi-YOL MİSKİNİ (Allah işini ıslah eylesin) ne intikal etmiştir. Bu kayıt, icazetname ile aynı tarihte yazılmıştır. Övgü Allah'a, selam Peygambere olsun.

EK : VI

SIYÂDETNÂME TERCÜMESİ

(997/1589 tarihli)

Bu belgenin yazılmasının sebebi şudur ki: Kerem yücelik sahibi Seyyid Hasan b. Seyyid Tanrıverdi b. Seyyid Nusrat b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Yusuf b. Seyyid İlyas b. Seyyid Veli b. Seyyid Dede b. Seyyid Mustafa b. Seyyid Beğce, doğru yola götürücü imamların meşhedlerini ziyaret ettikten ve bununla cennette yüksek derecelere erişmeyi umduktan sonra-ki bu şerefli meşhedlerden maksad İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve ötekilerdir-, ziyaret şartlarını ve tavafı tam anlamıyla yerine getirmiştir. Sonra, kendi eliyle sağlam bir hüccet ve şer'î usule uygun, müslümanların kadısı tarafından imzalanmış bir belge getirip takdim etmiştir. Bu belgede, dedesi Seyyid Hüseyin b. Seyyid Yusuf'un seyyidliğinin, şeriatın icaplarına ve sözüne güvenilir şahitlerin sözleriyle ispatlandığı görülmektedir. Adı geçen Seyyid Hüseyin'in soyu, bu belgede açıkladığımız gibi, Seyyid Beğce aracılığıyla, kendi halkı ve memleketi ahalisinin de bildirdiği gibi, Hz. Ali'

nin oğlu Cafer Tayyar'ın oğlu Abdullah Cevad'a ulaşmaktadır*. Bütün bu adı geçenler, «Kavâidu Bahr'il-Ensâb» ve «Kavânin'un-Nessâbin» adlı eserlerde geçmektedir. Böylece bu belge burada sona ermektedir. Cumâd'âl-ülâ yıl dokuzyüz doksan yedi.

Şahitler:

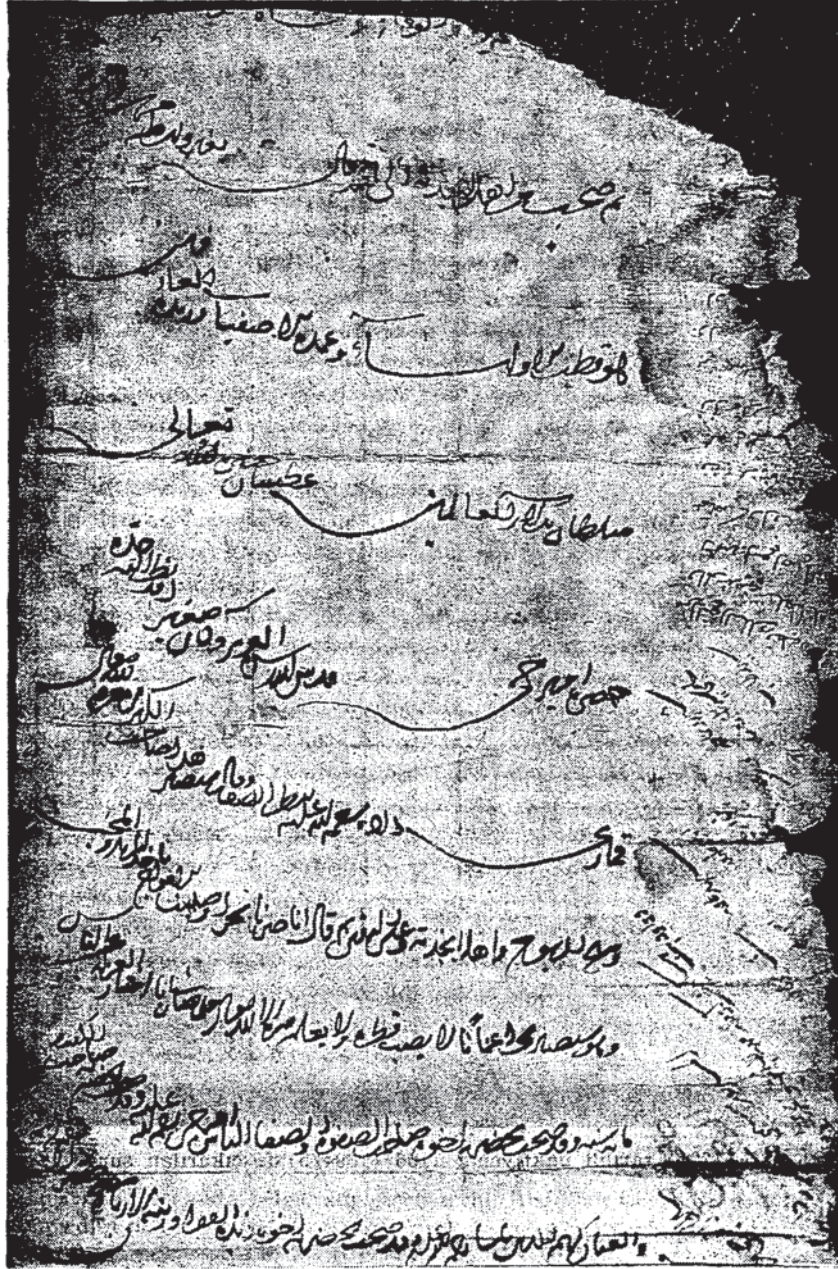
Muhammed b.Hasan el-Hüseynî Yahya b.Muhammed el-Hüseynî
(mühür) (mühür)

Hasan b.Ali el-Hüseynî
(mühür)

* Metnin burasında belge, adı geçen şeyhi, Abdullah Cevad vasıtasıyla Hz. Muhammed'in dedesi Abd'ul-Muttalib'e ve onun da aracılığıyla Hz. Adem'e kadar bağlamaktadır.

271 (1321) târihli vakfiyenin 1106 (1694/5)'de çıkarılan sureti.

794 (1392) tārīhli icāzet-nāmenin birinci kısmı.

وقد صرح في وصية الجليل والعاظم من سادات آل البيت عليه السلام
 ثم صرح في وصية ابن عمه الذي هو صاحب المصنف في كتابه
 الاذبا مشايخ المسلمين في الصلاة والعبادة والاطمئنان والطمأنينة
 قد اجابوا عن ذلك في القوم المشتهرين من اصحابنا في القوم المشتهرين
 حسن تيمنا وادخل في ذلك من تيمنا وادخل في ذلك من تيمنا
 من كتاب الغناء والعدو والفتنة والنفس السليمة والقدرة
 والورع والبرهان ما ظهر في ذلك من جرم القوم المشتهرين
 مما لا يدركه احد من ايدنا ونوشه لغونا وضمانا كما ان
 او قالنا في هذا مع بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا
 ناصحنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا
 من العرفاء اشرافنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا
 ولا والله في بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا في بعضنا
 والعهود والعهود

794 (1392) tārīhli icāzet-nāmenin ikinci kısmı.

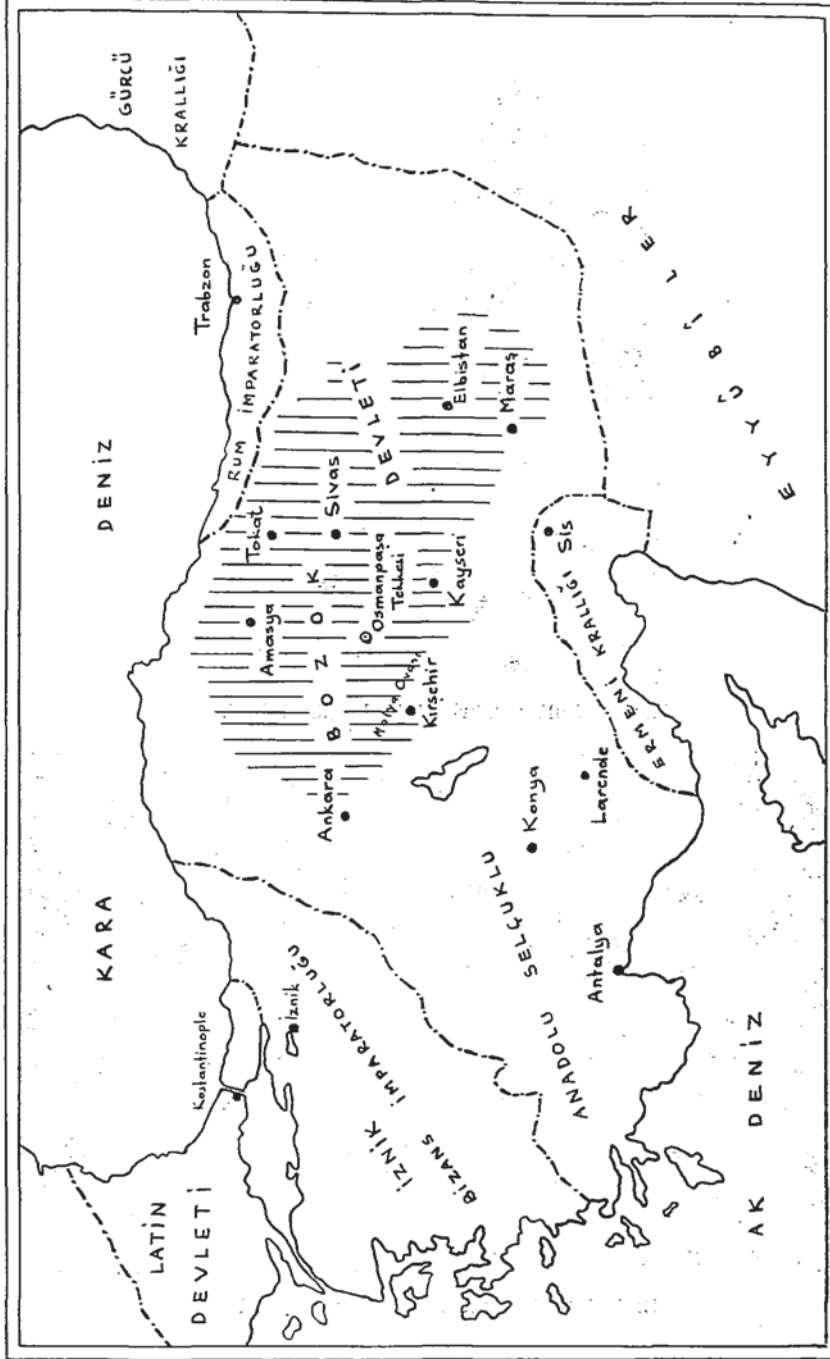
997 (1583) târihli Siyâdet-nâmenin teslim taşları ve «Nâdi Ali» yi ihtivâ eden kısmı.

997 (1583) târihli siyâdet-nâme'nin
metin kısmı.

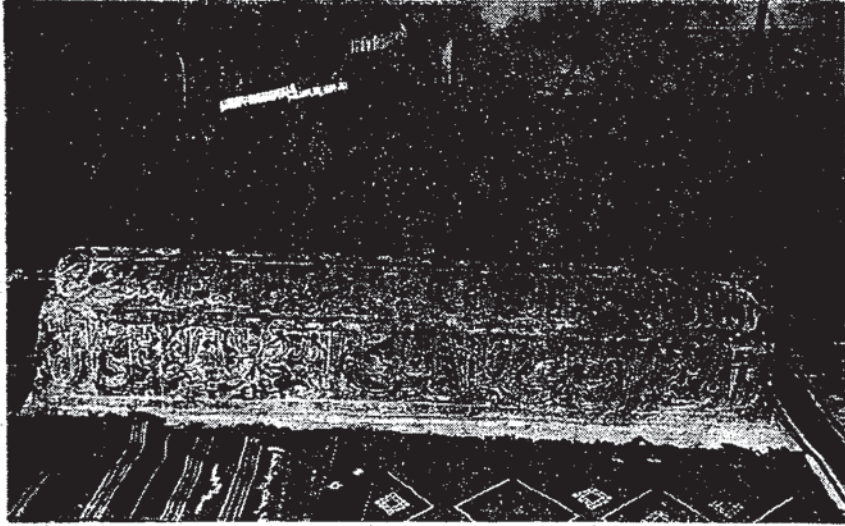
997 (1583) târihli siyâdet-nâme'nin son kısmı.

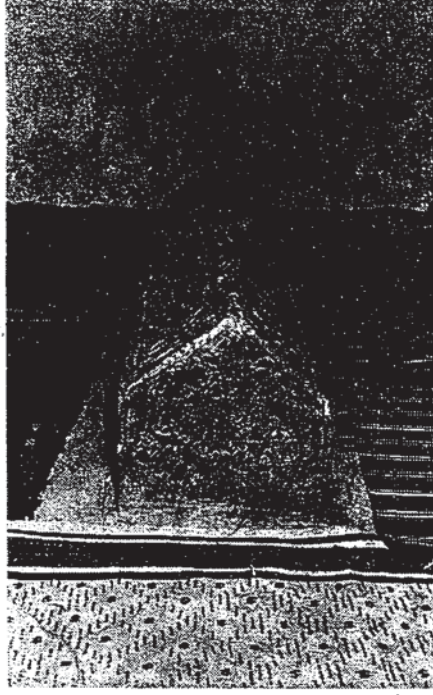
XIII. yüzyılın ortalarına doğru (1240) Anadolu Selçuklu Devleti ve Babailer ayaklanmasını gösterir harita.

Emirci Sultan Türbesinin bugünkü hâli.

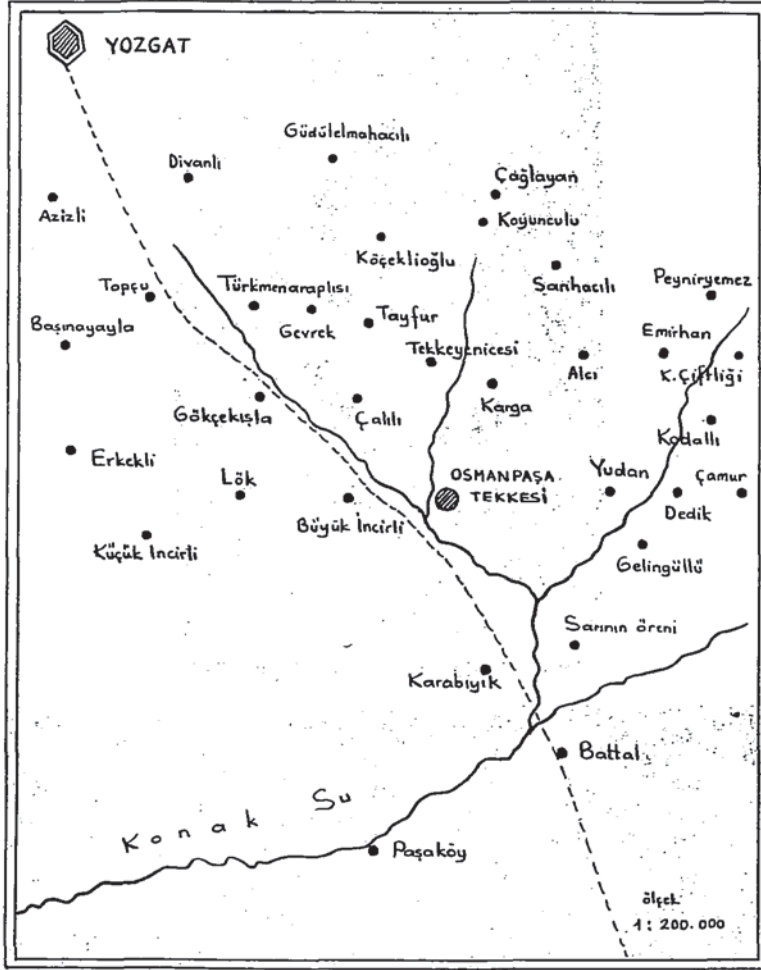
Emirci Sultan mezarının güney yüzü.

Emirci Sultan mezarının doğu yzđ.

Gıyas'ud-Din Muhammed b. Halid b. Ali el-İsfahani'nin mezarı.

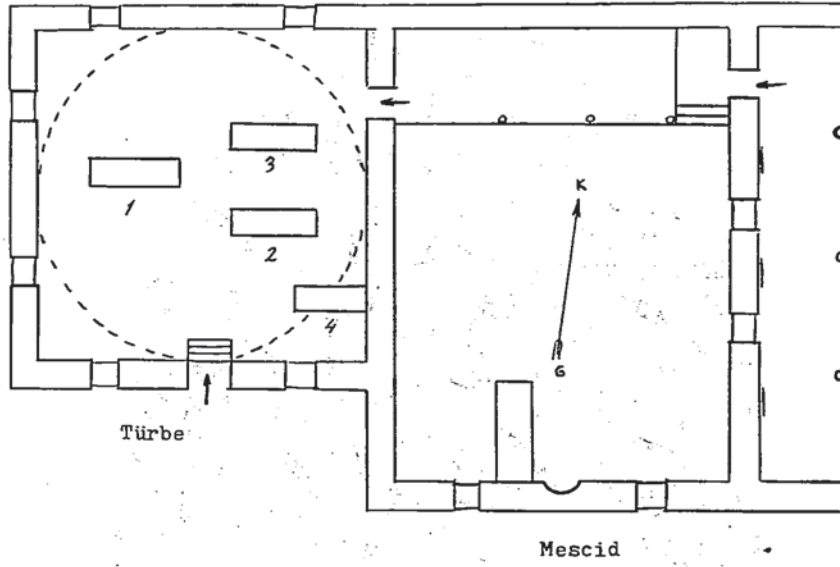

Emirci Sultan Zâviyesi vakfına dâhil arazide bugünkü köylerin durumu.

- Vilâyet merkezi.
- Nahiye merkezi.
- Köyler.
- Dereler.
- Yozgat - Kayseri Karayolu.

Emirci Sultan levhası.

Emirci Sultan türbe ve mescidinin krokisi.

- 1 — Emirci Sultan Şeref'üd-Din İsmail b. Muhammed.
- 2 — Gıyas'üd-Din b. Halid b. Ali el-İsfehâni.
- 3 — Emirci Sultan'ın hanımına âit olduğu söylenen sanduka (Üzerinde kitâbe yoktur).
- 4 — Sahibi bilinmeyen sanduka (Kitâbesi yok).

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ BELGELERİ:

- 1 — 929/1520 tarihli, 387 nr. lı tapu defteri.
- 2 — İbn'ul-Emin-Evkaf, 1124/1712 tarihli, 5684 nr. lı belge.
- 3 — Cevdet-Evkaf, 1162/1749 tarihli, 29757 nr. lı bir arıza.

EMİRCİ SULTAN ZAVİYESİ BELGELERİ :

- 1 — 721/1321 tarihli vakfiye sureti (1106/1694-5).
- 2 — Vakfiye (793/1390).
- 3 — İcazetname (794/1392).
- 4 — Seyyidlik belgesi (Siyadetname), (981/1573).
- 5 — » » (997/1589).
- 6 — » » (1003/1595).
- 7 — Mahkeme hücceti (1082/1672).
- 8 — Nakibüleşraf Seyyid el-Hüseynî'nin mektubu (1082/1671).
- 9 — Atâyi Beğ tahrir defterinin Divan-ı Hümayun tarafından çıkarılan sureti (1093-1682).
- 10 — Ahmet III ün bir buyruldu (1124/1712).
- 11 — Osman III ün bir buyruldu (1168/1755).
- 12 — Hüseyinabad (Alaca) kadı naibinin bir tezkiresi (1193/1779).
- 13 — Yeniil(Hekimhan) voyvodasının bir tezkiresi (1199/1785).
- 14 — Nakibüleşraf Seyyid Abdullah Efendi'nin mektubu (1230/1815).
- 15 — Mahmut II nin bir buyruldu (1235/1820).
- 16 — Bozok müfesselliminin bir tezkiresi (1238/1823).
- 17 — Emirci Sultan Zaviyesi şeyhlerinden biri tarafından Divan-ı Hümayun'a gönderilen bir arızanın sureti (1254/1838).
- 18 — Sivas defterdarının bir tezkiresi (1254/1839).
- 19 — İstanbul Bidâyet Mahkemesi kararı (1298/1882).
- 20 — Emirci Sultan Zaviyesi şeyhlerinden biri adına tertip edilen bir Nakşibendî icazetnamesi (1306/1888).
- 21 — Yozgat Evkaf Müdürlüğü'nün Emirci Sultan sülâlesini tesbit eden bir mazbatası (1308/1891).

KİTAPLAR VE MAKALELER :

- 1 — AHMED EFLÂKÎ : Menâkıb'ul-Ârifin, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959-1962, 2 cilt.

- 2 — AKDAĞ Mustafa : Türkiye'nin iktisadî ve içtimai tarihi ,Ankara 1974, 2. bs., c. I.
- 3 — Ankara Vilâyeti 1290/1874-5 yılı salnamesi, İstanbul 1291.
- 4 — » » 1300/1884-5 yılı salnamesi, İstanbul 1300.
- 5 — BARKAN, Ö. Lutfi : «Kolonizatör Türk Dervişleri», Vakıflar Dergisi, 2 (1944).
- 6 — DENY, Jean : İslâm Ansik., «Paşa» maddesi.
- 7 — ELVAN ÇELEBİ : Menâkıb'ul-Kudsîye, fi Menâsıb'il -Unsiye, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, nr. 4937.
- 8 — EVLİYA ÇELEBİ : Seyahatnâme, 1314-1318 İstanbul, 1-6. ciltler.
- 9 — FERİD'UD-DİN ATTAR : Tezkiret'ul-Evliyâ, nşr. R. A. Nicholson, London 1905, I. cilt.
- 10 — GÖLPINARLI, Abdülbaki : Mevlana Celâleddin, İstanbul 1959.
- 11 — ————— : Yunus Emre ve tasavvuf, İstanbul 1961.
- 12 — HUSSEINI, A. S. : Uways al-Qaranî and the Uwaysî Sufis», The Muslim World, 57 (1967).
- 13 — İNAN, Abdülkadir : Tarihte ve bugün Şamanizm, Ankara 1972, 2. bs.
- 14 — KAZVİNİ, Zekeriya Muhammed : Âsâr'ul-Bilâd ve Ahbâr'ul-İbâd, Beyrut 1960.
- 15 — KINNEIR, J. Mc. Donald : Voyages dans l'Asie Mineure, (1813-1814), Paris 1818. (İngilizceden tercüme).
- 16 — KÖPRÜLÜ, M. Fuat : Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, Ankara 1966, 2. bs.
- 17 — ————— : «Anadolu'da İslâmiyet», Ed. Fak. Mec., 4-6 (1922).
- 18 — ————— : Türk Halk Edebiyatı Ansik. 1935, «Abdal» maddesi.
- 19 — ————— : Influence du Chamanisme Turco-Monçol sur les Ordres Mystiques Musulmans, İstanbul 1929.
- 20 — ————— : Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, Ankara 1972, 2. bs.
- 21 — ————— : İslâm Ansik., «Ahmet Yesevî» maddesi.
- 22 — ————— : » » , «Bektaş» maddesi.
- 23 — KRAMERS, J. H. : » » , «Sultan» maddesi.
- 24 — LÂMÎİ CELEBİ : Terceme-i Nefehât'ul-Uns, İstanbul 1270.
- 25 — MORDTMANN, A. D. : Anatolien Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien, nşr. F. Babinger, Hannover 1925.
- 26 — MUSTAFA ÂLİ, Gelibolulu : Kunh'ul-Ahbâr, c. 5, İstanbul 1277.
- 27 — ORUÇ BEĞ : Tevârih-i Âl-i Osman, nşr. F. Babinger, Hannover 1925.
- 28 — SÜMER, Faruk : Oğuzlar (Türkmenler), Ankara 1972, 2. bs.
- 29 — ————— : «Bozok tarihine dair araştırmalar», Cumhuriyet'in 50. yılı Anma Kitabı, Ankara 1974.
- 30 — TURAN, Osman : Selçuklular zamanında Türkiye, İstanbul 1971.
- 31 — VİLAYETNAME-i Hacı Bektaş-ı Veli; nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958.
- 32 — VİLAYETNAME-i Hacım Sultan; nşr. R. Tschudi, Berlin 1914.
- 33 — YAKUTel-HAMEVİ : Mu'cem'ul-Buldân, Beyrut 1957, c. 4.
- 34 — YOZGAT İLİ 1973 yıllığı, Ankara 1974.
- 35 — YUSUF ZİYA : Temâşâ-yı Celâl-i Hudâ, Kastamonu 1314.